

Հայկական
Հայկական Գրական Ժողովուրդ
Կ. Պ. Պ. Պ.
ՀԱՇԱԿ *1 ժողով*

ՈՍԿԵՂԷՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՆԴԻՍ ԵՐԵՔԱՄՍԵԱՅ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԳԻՏՆԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
 ԱՅԼՈՎՔՆ ՀԱՆԴԵՐԶ

ԸՆԴԻՍ ԽՆԱՄՈՎ

Ա. ՄԱՏԱԹԻԱՅ ԴԱՐԱԴԱՇԵԱՆ ԵՒ Յ. ԳՈՒՐԳԵՆԻ

ՏԱՐԻ Գ.

ԹԻԻ Ա. — 1 ԱՊՐԵԼ

Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

ԱՌ Ն. Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1888

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԴ ԽՆԱՄԱԿԱԼԱՅ ՀԱՆԴԻՍԻՍ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Պատմութիւն Հայ մատենագրութեան Ա. Մ. Գ.
Քննական պատմութիւն Հայոց Ա. Մ. Գ.

ԳԻՏՆԱԿԱՆ

Ընթացք և յառաջադիմութիւն Բնախօսութեան . . Յ. Գ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Բանք զՀայ լեզուէ Պ. Թ.
Գորտք որ խնդրեն իւրեանց թագաւոր . . . Ա. Մ. Գ.
Առանձինն բանք Հայ. լեզուի (Զ, Է և Ը) . . . Յ. Գ.

ՃԱՇԱԿ

ՈՍԿԵՂԷՆ ԳՊՐՈՒԹԵԱՆ

Ա Զ Դ

ԽՆԱՄԱԿԱԼԱՅ ՀԱՆԴԻՍԻՍ

Յետ զերկեամ մի ողջ բովանդակ ի լոյս ածելոյ զՀանդէս մեր ամսօրեայ . — եւ թուի մեզ թէ ոչ ամենեւին առանց օգտի, — վասն առաւել իմն ամփոփ ընծայեցուցանելոյ ըստ նիւթոց, զոր մանր ի մասունս կոտորեալ ցարդ մատուցանէաք ընծերցանելեաց յակամայ կամս մեր, յօրէ աստի եւ անդր երեքամեայ ժամանակաւ հանցուք զսա ի հրապարակ, այլ առանց ինչ համառօտելոյ ըստ բովանդակութեանն, այն է՝ էջս քառասուն եւ ութ բովանդակեսցէ մէն մի ի չորից օրինակաց միամեայ շրջանի, եւ մերթ եւս հանդերձ յաւելուածով, որպէս զայս նուազ :

Այս կարգ նոր, ըստ կարծեաց մերոց, եւս առաւել հասոյ թուեսցի այնոցիկ որ հասէին ընծեռնուլ զՀանդէսս ամսոյ ամսոյ, եւ բանիւ եւ գրով յայտ առնէին մեզ զգոհութիւն իւրեանց :

Ոչ դադարեսցուք, որպէս ցայժմ, գուն դնել վասն բարւոք ընծացից սորին, եւթէ՝ ըստ նիւթոցն ընտրուածեան եւ եւթէ, որ առաւելն է՝ ըստ լեզուին ազնուութեան, որ ինչ մասնամոդ խնդրելի է ի մէնջ յիրաւի :

Իսկ վասն գնոց չունիմք ինչ առնել փոփոխումն այս ամ եւս :

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ՍԿԶԲԱՆԷ ԱՆՏԻ ՄԻՆԶԵԻ ՅԱՌԱՋԻՆ ԿԷՍ ԱՆԴԻ Ե. ԴԱՐՈՒ

Ի Դ. Թուրի Ճաշակիս, ապրիլ 1, էջ 54, ամին անցելոյ, խօսեալ մեր զառաւելութենէ լեզուին զոր սովորութիւն է կոչել թարգմանչաց կամ Ռօկօնի Կարօնի, ասացաք. «Ձէ դը-ժուարին ինչ, և ոչ դործ մեծի հմտութեան, տեսանել զանբան և զանչափ առաւելութիւն որ կայ ի մէջ լեզուի այսր ազնուագոյն ժամանակի, և ի մէջ լեզուին յաջորդ դարուց: Աւելորդ է սակայն խօսել զայսմանէ այլ եւս երկարագոյն: Քան զվարդապետութիւն ազգոյ է օրինակն:» Ուստի և ի յաջորդ թիւսն, մինչեւ ի կատարած տարւոյն, բերաք ի մէջ հասածս համառօտս յայլ և այլ մատենից դարուն այնորիկ, որպէս ի գրոցն Մակարայեցւոց, եւս համառօտս՝ ի Բուզանդայ, յեզնկայ և ի Քրոնիկոնէն եւսեբեայ. հուսկ վերջին թուով տըւաք զՅառաջաբան թղթոցն Պաւղոսի, չքնաղ հայերէն: Կամբք դարձեալ ի նոցունց և յայլոց եւս մնացորդաց դարուն յաճախել օրինակս ընտիրս:

Կորիւն, ի խօսելն զնորոգութենէ կամ զուղղութենէ թարգմանութեան Գրոյն ի ձեռն Սահակայ հանդերձ Եզնկաւ ըստ ստուգագոյն օրինակաց բերելոց ի Կոստանդնուպոլսէ, յետ աւելոյ թէ «Առեալ (Սահակայ) հանդերձ Եզնկաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիւտ զիւրթմանակի զթարգմանութիւնսն, հաստատէր ձմարիտ օրինակօք բերելովք,» յաւելու. «Եւ չատ եւս մեկնութիւն գրոց թարգմանէին:» Հայեցեալ յայս բան Կորեան՝ չիցէ թերեւս անդէպ կարծել եթէ թարգմանութիւնք գործոց Ոսկերեբանի և Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ որ են համակ մեկնութիւնք, առաջինքն մանաւանդ, եղեն ի ձեռն Սահակայ և Եզնկայ: Արդարեւ լեզուն թարգմանութեան մեկնութեանցն Մատթէի, Նաայեայ և թղթոցն Պաւղոսի յոսկերեբանէ, արու

և հասուն, պինդ և հոծ, հանդերձ այսու և անխառն հայերէն, է յանկադոյն ի լեզուն Նզնկայ, և ոչ օտար ի բուսոյ բարուց հայրաբարոյին Սահակայ, թէպէտ և չունիմք յայտնի ինչ մընացորդ ի նմանէ: Նիւթ մեկնութեանց, թէպէտ և ցամաք և լի վարդապետական, է տակաւին հիւթեղ և ծաղկալից ծաղկազարդ. իսկ յորդորակքն են առաւել եւս առատ և յորդ, լի վայելչութեամբ և գեղով, մինչեւ յապշութիւն զընթերցողն կրթել:

ՅՈՎԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՄԵԿՆՈՒԹԵՆԷՆ Ի ՄԱՅԹԷՈՍ

Ճ Ս. Ռ. Բ.

Հատածս զոր բերեմք ի մէջ՝ է մուտ ի մեկնութիւն անդր սկզբան Աւետարանին Մատթէի, լի այլափոխ բանիք (փոխաբերութիւն,) ընտիր օրինակօք և պատկերօք լուսաւորեալ. լեզուն է պարզ՝ սակայն չքնաղ, իսկ թարգմանութիւնն թէպէտ և գրեթէ բան առ բան, այլ այնպէս իմն վայելուչ է և յատկ հայացի եւ բանիւքն եւ դարձուածովք, մինչեւ թուել եթէ թարգմանութիւնն իցէ բնագիր, և բնագիրն՝ թարգմանութիւն: Գիտել արժան է զի թարգմանութիւնք Ոսկերեանի ոչ հրաշակերտ միայն են Հայերէն լեզուի, այլ և անստգիւտ օրինակ մատենադրութեան հանգոյն ընտիր մատենադրաց Ներսիսացոյ: Լեզուն է ճշդիւ ըստ օրինաց դպրութեան. չիք անդ օժտել կամ աղամոռել (solécisme.) կարգն ըստ պնդագոյն ազգի (լուծական, analytique.) ոճն հակիրճ և ամփոփ (concis,) առանց մթարութեան (clarté) կամ զանց առնելոյ զմիով իւրիք ի պատշաճիցն և ի կարեւորաց, ուստի և մեծատուն (richesse.) ի հատանելն ինչ ըստ տեղոյն՝ չխեղէ (précis,) և ի յաւելուլն՝ չհնդձուցանէ (diffus.) ի զարդան ոչ մեղի է և աւելորդօքն սեթեւեթեալ, այլ հանգուշն և բարեքիկ (grâce, élégance,) նկարէ բնական գունովք (naturel,) և ոչ ի անգոյր և ի չար. ի լայնելն ոչ ճապաղ և տարած, և ոչ թոյլ և ցիր (diffus,) այլ հոծ և պնդակազմ. միով բանիւ՝ դիւրամատոյց առ ամենայն

ազգ գրեհոյ (facilité,) գնոյ միջին իմն բարձրութեամբ (noblesse,) ունի զանձն ի կշռի՝ առանց անկանելոյ կամ դեղեկելոյ (ferme) որ տկարութեան լեզուի է նշանակ։ Զէ մարթ չփեւ զնովաւ զբիծն զոր մարթ իցէ թերեւս չփեւ զԱգաթանգեղոսիւ, զԳիւղանդաւ և զԿորեամբ՝ թէ յաճախեն անուանս կամ միտս որ զմի և զնոյն բան նշանակեն (աւելադրութիւն, pléonasmе. զուգադրութիւն, parallélisme.) թէպէտ և այն բիծք բարեւոյ մերում են, և ոչ անխորի զնոցա զհետ երթալոյ։

« Յիշե՛ք արդեւք զպատուէրն զոր տուաք ձեզ յառաջագոյն, և աղաչեցաք բազում լուութեամբ և խորհրդական հանդարտութեամբ դնել ունին ամենայն բանիցն որ ասիցին։ քանզի մտանելոյ իսկ եմք այսօր ընդ գեղեցիկ դրունսն, վասն որոյ և զպատուէրն յիշեցի։ Զի եթէ Հրեայքն որք ի լեառնն ծածկեալ հրով և միգով և մառախով մերձենալոյ էին, մանաւանդ եթէ ոչ մերձենալոյ, այլ ի բացէ կալոյ լսել և տեսանել զայն, երևք աւուրբք յառաջ հրաման առնուին ի կին չմերձենալ, զհանդերձս լուանալ, յահի և ի դողութեան կալ, և այն զի Մովսէս եւս ընդ նոսա էր, որչափ եւս առաւել մեղ որ վայսպիսի բանս լսելոյ եմք, ոչ ի բացէ կալ(ով) ի լեռնէ ինչ որ հրով և ծխով վառեալ իցէ, այլ անդր իսկ յերկին մըտանել(ով), պարտ է բազում սլարկեշտութիւն ցուցանել։ ոչ հանդերձս լուանալ, այլ զպտտմունձսն ոգւոցն սրբել, և յամենայն աշխարհական ցանկութեանց պարսպել։ Ոչ եթէ մէգ և ծուխ և մառախոռղ տեսանիցէք, այլ զթագաւորն իսկ նըստեալ յաթոռ անձառ փառօքն, և զհրեշտակս և զհրեշտակավետս ի սպասաւորութեան, և զգունդս սրբոցն այնչափ անչափ ըլլաւորս։ Քանզի այնպիսի է քաղաքն այն յորում եկեղեցին անդրանկաց է, և հոգիք արդարոց կատարելոյ, և ժողովք տօնից հրեշտակաց, և արիւն սրսկման որով ամենայն ի մի միաբանութիւն եկն։ երկինք ընկալան զառելիկէսն, և երկիր գերկնից։ և որ յառաջագոյն իսկ և ի բնէ ցանկալի էր եւ հրեշտակաց եւ սրբոց՝ եկն եհաս խաղաղութիւն։ Ի նմա կանգնեցաւ նշան խաչին Քրիստոսի, երեւելին և ամենապայծառ, աւար մերոյ բնութեանս զոր թափեաց թագաւորն մեր։ Այսմ ամենայնի ստուգութեամբ խելամուտ հաստատու-

Թեամբ յաւետարանացն լիցուք : եթէ զհետ միայն պատշաճ հանդարտութեամբ ստէպ գայցես , կարացուք զքեզ չըջեցուցանել ընդ ամենայն տեղիսն , և ցուցանել եթէ ո՛ւր մահն պրկեալ , ո՛ւր մեղքն ի կախաղանի , ո՛ւր ի սաստիկ և ի նորասքանչ պատերազմէս և ի կռուոյ նուէրք : Անդ տեսանիցես և զբռնաւորն ի կապանս , և զդերոյն բազմութիւն զհետ երթեալ և ի մեծ քաղաքն հասեալ , յորմէ ամենապիղծ դեւն զամենայն զառաջին ժամանակս : Ժութացաւ վարտաւել հանել : Անդ տեսանիցես զծակս զողոյն և զայրս աւազակին յայտնեալ կողոպտեալ , Թափուր և աւերակ , քանզի և անդր չողաւ եհաս Թագաւորն :

Այլ մի ինչ ճանճրանար , սիրելի : Քանզի և ոչ եթէ յայտնի պատերազմաց ոք զրոյց տայր , և զյաղթութեանց և զհաւատան մղելոյ , յազէիր երբեք , այլ չհամարէիր ինչ քան զայնպիսի պատմութիւն քաղցրագոյն . և եթէ այն քաղցր իցէ , ո՛րչափ առաւել այս : Միտ դիր որպիսի՜ հասանէ լսել . զխնորդ անդուստ յերկնից և յարքունի աթոռոյն յարեաւ եկն յերկիր , և անդր իսկ յանդունդս դժոխոցն եհաս Աստուած , և ի պատերազմին եկաց ճակատեալ : Եւ զխնորդ ընդդէմ ճակատեցաւ սատանայ , մանաւանդ թէ ոչ ընդդէմ Աստուծոյ մերկոյ , այլ Աստուծոյ՝ մարդկեղէն բնութեամբ ծածկելոյ : Եւ այն է զարմունալի , յորժամ տեսանիցես զմահն մահու լուծեալ , և զանէծան անիծիւք ապականեալ , քանզի որովք հարստացաւն (չորացաւ , բռնացաւ) սատանայ՝ նոքրմիք քակէր բռնութիւնն : Զարթիցուք այսուհետեւ և մի՛ ննջեսցուք . ահաւաստիկ տեսանեմք բացեալ մեզ զդրունսն , այլ մոցուք ամենայն կարգաւորութեամբ (Յն . բարեկարգութիւն , ուղղութիւն ,) ահիւ և դողութեամբ , հասեալ կացցուք իսկ և իսկ յառաջին դրունսն : Զինչ իցեն առաջին դրունքն :

Գիրք , ասէ , լինելոյ Յիսուսի Քրիստոսի , որդւոյ Դաւթի , որդւոյ Աբրահամու : Զմինչ խօսիս , զմիածնէ որդւոյն Աստուծոյ խոստացար ճառել , և զԴաւիթ յիշես , զայր մի որ յետ բազում աղգաց եղեւ , և զնո հայր և նախնի՞ կոչես : Եւ դու հանդարտ լեր , և մի՛ զամենայն միանգամայն խնդրեր ուստնել , այլ մեղմով և սակաւ սակաւ . զի այժմ դեռ առաջի դը-

րացն կաս , մօտ յանդաստակն (առաջին դուռն , մուտք) արտաքինս , զի՞ այդչափ փութաս յանմուտսն մտանել . չեւ եւս զարտաքինս զամենայն քաջ նշմարեցեր : Գանգի ոչ եթէ զայնմ ծննդենէ պատմեմ ձեզ , նա և ոչ զմիւսմէն որ յետոյն եղեւ , քանզի անճառ և առանց հասանելոյ է : Եւ նախ քան զիս զայս քեզ Եսայի մարգարէն ասաց , քարոզեալ յառաջագոյն զնորայն չարչարանսն . զարմացեալ հիացեալ թէ զինչ է և զինչ եղեւ , և յոր վայր ուստի՝ էջ , լուսաւորագոյնս իմն թարգմառի , եթէ Զազգատոհմն նորա ո՞ պատմեսցէ : Եւ այժմ ոչ զառաջին ծննդենէն պատմիցեմք , այլ զայսմանէ որ աստ ի խոնարհս յերկրիս եղեւ թաղում վկայիւք : Եւ զայսմանէ , որչափ մարթ իցէ տսել , ընկալեալ զշնորհս Հոգւոյն՝ այնպէս պատմեսցուք . քանզի և այս չէ ինչ հնար թէ ամենեւին բովանդակ կարիցեմք ճառել , զի ահագին է և անքննական :

Եւ արդ մի՞ փոքր ինչ համարիցիս լսել , յորժամ զայսմ ծննդենէ լսիցես , այլ զարթուցեալ զմիտս ահիւ , թէ Աստուած եկն յերկիր : Եւ այնպիսի՝ ինչ զարմանալի և նորանշան էր , զի և զգուռդս հրեշտակաց կացոյց վկայս նորոց իրացն կատարելոց որ ի վերայ ամենայն աշխարհաց դործէին , և զմարգարէսն յառաջագոյն զարմացոյց յերկրին երեւելով և ընդ մարդկան շրջելով : Նա և նոր իմն և չքնաղ է լսել , եթէ Աստուած անճառն և անհաս , որ ոչ ընդ մոօք փակի և ոչ ընդ գիտութեամբ սահմանի , Հօրն հաւատար , ընդ կուսական արդանդն գայցէ , և լինել ի կնոջէ յանձն առնուցու , և ունել նախնիս զԴաւիթ և զԱբրահամ , և որ ահագին և սոսկալի է՝ և զկանայսն զորոց այժմ յիշեցաք զանուանսն : Զայս լուեալ՝ յարուցեալ զարթնուցուս , և մի՞ ինչ խոնարհագոյնս կարծել , այլ վասն այնորիկ համարել զայս զարմանալի , զի որ որդի է անսկզբանն Աստուծոյ , և ստոյգ և ճշմարիտ որդի , առնոյր յանձն անուանել և որդի Դաւիթի , զի զքեզ արասցէ որդի Աստուծոյ . յանձն առնոյր—հայր իւր անուանել զճառայն , զի քեզ ծառայիդ արասցէ հայր զՏէրն : Տեոանեմ անդատին ի գլխոյն , որպիսի՝ ինչ երեւին աւետիքն . զի եթէ ի քումմէն (ի լինելոյ որդի Աստուծոյ) ինչ երկմտիցես , ի նորայոյն (ի լինելոյ նորա որդի մարդոյ) հաւատասջիր ուսանել . զի աւելագոյն ի մի-

տըս մարդկան այն իմն դժուարին է՝ թէ Աստուած մարդ լինիցի, քան թէ մարդ որդի Աստուծոյ անուանիցի :

Եւ արդ յորժամ լսիցես թէ որդի Աստուծոյ՝ որդի է Դաւթայ և Աբրահամու, մի՛ ինչ այնուհետեւ յերկուանայցես՝ եթէ դու, որդի Ադամայ, ոչ լինիցիս որդի Աստուծոյ : Զի ոչ եթէ ի զուր ինչ և վայրագար այնչափ գինքն խոնարհեցոյց, եթէ ոչ հանդերձեալ էր զմեզ բարձրացուցանել : Ծնաւ ըստ մարմնոյ, զի դու ծնցիս ըստ Հոգւոյն . ծնաւ ի կնոջէ, զի դու ծնցիս յաւազանէ՝ որ եղբորդ որդի : Վասն այնորիկ կրկին ծնունդ (ծնեալ) եղեւ, եւ մեզ նման, եւ ի վեր քան զմեզ . զի ի կնոջէ ծնանեմք՝ այն մեզ անդ է . և ոչ յարենէ և ոչ ի կամաց մարմնոյ այլ ի Հոգւոյն սրբոյ՝ այն նմա որ ի վեր քան զմեզ ծնունդ էր, և որ ի մեզն հանդերձեալ էր կատարել՝ յառաջագոյն գուշակէր . զի որպէս ինքն առանց արեան և առանց կամաց մարմնոյ ծնաւ զերկրորդ ծնունդն, նոյնպէս և մեք առանց արեան և առանց կամաց մարմնոյ ի սուրբ Հոգւոյն ծնանիցիմք զվերստին ծնունդն : Նաեւ մկրտութիւնն (Քրիստոսի) և այլ ամենայն այսպիսի ինչ՝ էր սորին օրինակ, զի ունէր ինչ ի հնոյն, ունէր ինչ և ի նորոյս : Ի մարդարէէն (ի Յովհաննէ) մկրտել՝ այն զհինն դուշակէր, և Հոգւոյն իջանել՝ այն ըզնորս հաստատէր : Եւ զոր օրինակ զձեռս քակեալս ի միմեանց անդրէն ոք առ իրեարս ամբողջիցէ, նոյնպէս և նա զհին և ըզնոր անջատեալս անդրէն ի միմեանս յարեաց :

Տեսանեմ զլուսաւորութիւն քաղաքին, զիտորդ միայն ի ըսկըզդանն սլաքծառութեամբ լուսաւորեաց, որպէս եցոյց զթագաւորն ի քո կերպարանս իբրեւ ի ճակատու . քանզի և անդ (ի ճակատու) ոչ յիւրում պատուին երեւի հանապազ թագաւորն, այլ հանէ զթագն և փոխէ զսլատմուճանն, զի մի ճանաչիցի և ձգիցէ յանձն զախոյեանսն : Իսկ աստ ոչ այսպէս, այլ զի մի ճանաչիցի, և տացէ փախուստ դառնալ ի գիրկընդխառն լինել նորա՝ թշնամւոյն, և զիւրսն խռովեցուցանիցէ : »

ՅՈՐԴՈՐԱԿ Ի ՃԱՌՆ Բ .

Սովորութիւն է Ոսկեբերանի ի վախճանի իւրաքանչիւր ճառի յաւելուլ բանս խրատու և յորդորանաց առ ժողովուրդն : Ի յորդորակի աստ խրատէ զունկնդիրսն պահել ի մտի զոր լուանն, և առ որս լսելոց էին՝ լինել յօժարագոյն: Ապա յանդիմանէ ըզյուելութիւն նոցա յունկնդրութիւն հոգեւորաց, և զյօժարութիւնն ի լսել զբանս խեղկատակութեան և զերգս ցոփութեան, և ցուցանէ նոցա զօգուտն զոր շահի ոք ի վարդապետութենէ և ի հոգեւոր խրատուց, և ի յորդորակս օրինակօք և այլափոխ բանիւք . իսկ զընտրութենէ և զյատակութենէ լեզուին աւելորդ է ասել . որ ինչ վերագոյնն ասացաւ զայսմանէ՝ այն շատ իսկ և բաւական է . աստ եւս նոյն հայ բարբառ է հոյակաս և ազնուական քան զոր աւելի չիցէ թերեւս զմտաւածել ոչ ի հայ լեզուի միայն, այլ և յամենայն կիրթ լեզուս :

Եթէ զայս պահիցէք, եւս յօժարագոյն զանձինս և առ այլն որ ասելոց են՝ գործիցէք . իսկ եթէ ի բաց թքանիցէք և ընկենուցուք ի մտաց, ապա և մեք առ մնացորդսն ևս դանդաղագոյնս ինկցիմք . քանզի և ոչ երկրի որ զսերմնն ապականիցէ՝ մտադիւր մշակն դարման տանիցի : Վասն որոյ աղաչեմ զայս ստէպ ածել ընդ միտս . քանզի յայսպիսի հոգոց մեծամեծ և կեցուցիչ (փրկարար) բարութիւնք ոգւոցն ծնանին, և Աստուծոյ իսկ հաճոյ կարեմք լինել, յորժամ զայս ստէպ ըզմտաւ ածիցեմք . և ի թշնամանաց և ի բամբասանաց և ի խառընխօսութենէ սրբին բերանք, յորժամ ընդ հոգեւոր բանս ընդեկնուցումք, և դիւաց ահագինք երեւեսցուք, եթէ վառիցեմք զլեզուս մեր այսպիսի բանիւք, և զԱստուծոյ շնորհան ի մեզ կորզեսցուք, և քաջատես և սուրակն լինիցիմք : Քանզի և աչս և բերան և լսելիս վասն այնորիկ ետ մեզ Աստուած, զի բնաւին ամենայն անդամքն նմա ծառայեսցեն, զի զնորայսն խօսեսցուք, և զնորինսն արասցուք, զի հանապազ օրհնութիւնս երգեսցուք նմա, զի գոհութիւնս առաքեսցուք, և այնու ամենայնիւ պարզեսցուք զսիրճն ի մտաց, Զոր օրինակ մարմնոյ ի սուրբ օդ վայելեալ՝ առողջագոյն լինի, նոյնպէս և ո-

գին զգաստագոյն , յորժամ այսպիսի զբօսանք բուծանիցի : Զտեսանե՞ս և զմարմնոց իսկ զաչս . յորժամ հանապազ ընդ ծուխ գայցեն , արտօսը բերեն . և յորժամ ի խաղաղ օդս և ի մարգս և յաղբերս և ի դրախտս զբօսուցան՝ առողջագոյնք և քաջատեսք , Նոյնպէս և մոռացն ակն եթէ յեղտիւրս հոգեւոր բանիցն ճարակիցի , սուրբ , յստակ և քաջատես լինի . իսկ եթէ ընդ ծուխ ինչ աշխարհի իրացս գայցէ , բժարեր արտօսըալից լինիցի , և զազգի ազգի լալիւնս լայցէ եւ աստ եւ անդ . Քանզի ծխոյ իսկ նման են ամենայն իրք մարդկօրէնք , վասն որոյ և ոմն ուրեմն ասէր . « Պակասեցին իբրեւ զծուխ աւուրք իմ : » Նա զկարծն և զանկայ ժամանակն ողորայր . բայց ես ոչ միայն առ այն ասեմ , այլ և ի խռովութեան ինչ իրս պատշաճ համարիմ առնուլ զասացեալսն :

Զիք ինչ որ այնպէս տրմեցուցանէ զակն ոգւոյն և պղտորէ , որպէս աշխարհական հոգոց բազմութիւնք , և չարեաց ցանկութեանցն յաճախութիւնք , քանզի այնպիսի փայտի է ծուխըն : Դոյնպէս և հուր , յորժամ զգէջ և զդալար անտառօք վառիցի , ծուխ յուլի . նոյնպէս և ցանկութիւնն յայնժամ սաստիկ մփրկի , յորժամ ի գէջ և ի լոյծ ոգիսն բորբոքիցի . քանզի և նա յաճախ ծնանի զծուխն : Վասն այսորիկ ստէպ պէտք են հոգեւոր ցօղոյն և խաղաղ օդոց , զի զհուրն չիջուցանիցէ , և զծուխն պարզիցէ , և թռչուն զմիտսն գործիցէ : Քանզի չէ և չիք իսկ հնար այնչափ չարեօք ծանրանալ , և ընդ երկինս թռչել . այլ պարտ և պատշաճ է զմէջս պնդել , ժրանալ , հատանել անցանել զայն ճանապարհս . մանաւանդ թէ և այնպէս չէ հնար , եթէ ոչ զհոգւոյն թեւս ստանայցեմք , իսկ եթէ մըտաց երազութեան և հոգեւոր շնորհաց պէտք իցեն ելանելոյ յայնպիսի բարձունս , յորժամ ոչ այնպիսի ինչ իցէ , այլ ամենայն հակառակ և ստտանայական ծանրութիւն , ո՞չ ապաքէն ի խոնարհ սողիցիմք . զիմրդ կարիցեմք ի վեր թռանել , ուր այնչափ ծանրութիւն ի վայր ձգիցէ : Եթէ ոք յարդար կշիռս առնոյր զմեր բանս կշռել , ի բեր տաղանդս (չափ , կշիռ) աշխարհական բանից հազիւ թէ գտանէր հարիւր դահեկան (չափ , կշիռ) զհոգեւոր բանիցն , մանաւանդ թէ ոչ տասն դանդ :

Եւ արդ չիցէ՞ ամօթ և յետին ծաղր՝ ծառայ ստանալ , և

բազում պէտս կարեւորս վճարել նովաւ , և բերան ունել՝ և ոչ իրբեւ ծառայիւն վճարել նովաւ պէտս ինչ , որ և հաստատեալ իսկ կայ ի մերում անդամս , այլ յետս ընդդէմ . զի յանօգուտ և յանպատշաճ իրս վարեմք : Եւ երանի թէ յանօգուտ միայն . նա աւանիկ զնորին հակառակն , և ի ֆիասակարս եւս՝ որ բնաւ չիցէ մեզ պիտոյ . և եթէ զմեր պիտոյսն խօսեալ , ապա և Աստուծոյ սիրելի էին բանքն : Նա աւանիկ զոր ինչ սատանայ դրդէ , զայն խօսիմք . մերթ ծիծաղիմք , մերթ խեղկատակեմք , մերթ անիծանեմք և թշնամանեմք , մերթ երդնումք և ստեմք , մերթ հայհոյեմք , մերթ չաղվաղիւեմք , և եւս չար քան զպառաւունս՝ զառանցեւոց բանս խօսիմք . որ ինչ չէ մեզ հարկ՝ զայնպիսի ճառս ի մէջ բերեմք : Այլ , ասա . ո՞րք ի ձէնջ որ այժմ աստ իցէք՝ պահանջիցի սաղմոս մի տեսել , և կարիցէ ասել , և կամ սակաւ ինչ բանս յաստուածեղէն գրոց : Զիք ոք , չիք ուրեք . և ոչ այն միայն չարիք են , այլ զի և առ հոգեւորսն ծուլացեալք , և առ սատանայականսն իբրեւ զհօր սատակագոյնք : Եւ եթէ կամիցի ոք հարցանել զձեզ զբիւական երգոց և զրոզիցն խեցբեկ նուադացն , զբազումս գտանէ զի զայնս հաւաստեաւ գիտեն , և բազում յօժարութեամբ պատմեն :

Այլ տես , զինչ պատճառս ի մէջ բերեն , յորժամ մեղադիր ոք լինիցի . Զեմ , ասէ , վանական , այլ կին ունիւմ և որդիս , և տան հոգամ : Եւ այն իսկ է որ զբնաւ եղծանէ , յորժամ նոցա միայն պատշաճ համարիցիք զաստուածեղէն գրոց ընթերցուածս : Զեզ աւելի պիտոյ է քան նոցա , իբրեւ զբաղեւոց , և հանապազ վէրս յանձինս առեւոց . այնպիսեացն պիտոյ է դեղն : Որպէս զի քան զչգիտելն , աւելորդ զիրոն համարել՝ կարի չար է . սատանայական մտաց են այնպիսի բանք : Զլիցէք Պաւլոսի որ ասէ՝ եթէ Այս ամենայն ի խրատ դրեցաւ , Բանգի եթէ աւետարան հասանիցէ ի ձեռս առնուլ , անլուսայ ձեռօք չկամիս հուպ լինել . և որ ի ներքս աղտեղութիւնքն մթերեալ կան՝ զայն չհամարիս ինչ կարեւորս : Վասն այսորիկ ամենայն ինչ վեր ի վայր հարեալ եղծաւ : Եթէ կամիս ուսունել զահս գրոց , զքո իսկ անձնդ հարց . զինչ յայնժամ լինիցիս յորժամ սաղմոսիցն լսիցես , և զինչ յայնժամ՝ յորժամ սա-

տանայական երգոյն . որպիսի՞ ոք յորժամ յեկեղեցւոջ կայցես ,
և որպիսի՞ ինչ՝ յորժամ ի թատերան նստիցիս . և ապա տեսա-
նիցես եթէ բազում կրճիմ ի միջի ընդ այս և ընդ այն ոգի
կայ , թէպէտ մի իցեն : Վասն այսորիկ ասէր Պաւլոս՝ թէ «Ա-
ստիանեն զրարս քաղցունս խօսք չարք : »

Վասն այնորիկ յաճախ պէտք են մեզ հոգեւոր թովչու-
թեանցն , զի այնու իսկ գլեմք (դերազանցել) քան զանասունս
և այլովքն կարի իս' նուազագոյն եմք քան զնոսս : Այն է կե-
րակուր ոգւոցն , նոյն նորին զարդ . ապա ուրեմն չլսելն սով է
և աստիանութիւն : Տաց , ասէ , նոյա ոչ սով հացի և ոչ ծա-
րաւ ջրոյ , այլ սով լսելոյ զրանն Տեառն : Զի՞նչ չուառութիւն
քան զայն մեծ կայցէ , յորժամ զոր Աստուած ի տանջանաց կարգի
ստառնայցէ՝ դու զայն քեզէն անձամբ ի գլուխ կուտիցես .
զչար սովն և զաստիանիչ յոգիսդ կորզիցես , և քան զամենե-
սեան ախտացեալ գործիցես : Քանզի ի բանիցն աստիանել և
կեալ պատշաճեցաւ : Զի եւ ի ցասունն անչափ դրդուէ (բանն ,
խօսքը) , եւ ի հանգարտութիւնն բորրոքէ , եւ ի զգաստութիւն
ածէ որ համովն պարկեշտութեամբ իցէ : Նիթէ լոկ բանն այն-
պիսի զօրութիւն ունի , դու զի՞մրդ իցէ զի զգորոց բանն ար-
համարհիցես : Եթէ խրատքն այնչափ ինչ վճարեն , ո՞րչափ եւս
առաւել յորժամ հոգւովն հանդերձ խրատքն : Քան զհուր եւս
առաւել զխտացեալ ոգիսն կակղիցէ , և պատրաստագոյն ըզ-
դուչանալոյ յամենայն չարեաց կարգիցէ բանն , որ յաստուա-
ծեղէն գրոց հնչիցէ :

Այսպէս և կորնթացիսն հպարտացեալս առաւել Պաւլոս ցա-
ծուցանէր և հանդարտադոյնս գործէր . զի որովք պատկառելն
և ակնածել պարտ էր , նովիմք մեծամտեալ մեծարանէին . այլ
յորժամ զթուղթն ընկալան , լո՛ւր զդարձէն նոցա զոր ինքնին
վարդապետն վկայէ զնոցանէն : Զի ըստ Աստուծոյ տրտմու-
թիւնն ձեր , ասէ , ո՞րչափ ինչ փոյթ գործեաց ի ձեզ , նոյն-
պէս և մեք զճառայս և զորդիս և զկանայս , և զբարեկամս
նուաճեսցուք , և զթնամիս բարեկամս արասցուք . զի այսպէս
և աւագ որեարն Աստուծոյ բարեկամք և մտերիմք լինէին :
Նւ Դաւիթ յետ մեղացն իսկ , քանզի պատգամօքն վայելեաց ,

ի թարւոք ապաշխարութիւն եկն . և առաքեալքն նոյնպէս եղեն՝ որպէս ինչ եղեան , և զամենայն տիեզերս գրաւեցին :

Եւ զի՞նչ օգուտ իցէ , տսեն , յորժամ լիցէ ոք , և չընդունիցի զբանն : Չառնի սակաւ շահ ի լսելոյն . քանզի զանձն ստգտանէ և զովայ , և թերեւս երբեմն և յառնելն իսկ գայցէ : Իսկ որ ոչ և զայն գիտաց եթէ մեղաւ , ե՞րբ մեկնիցի (ի) յանցանաց , ե՞րբ ստգտանիցէ զանձն : Մի այսուհետեւ արհամարհեսցուք զունկնդրութիւն աստուածեղէն գրոց . քանզի սատանայական մտաց է այն , որ ոչ տայ հայել մեզ ի գանձն , զի մի և զգործան յունկնդրութենէն տեսանիցէ ի մեզ գործեալ :

Եւ արդ , իմացեալ զայսպիսի արուեստ նորա , յամենայն կողմանց ամրասցուք , զի այսպիսի զինուք վառեալք մեզ չանկանիցիմք ի բուռն , և զնորա գլուխն հատանիցեմք . և այնպէս զառաքինութեանն յաղթութիւնս ի գլուխս առեալ , և հանդերձեցոյ բարութեանցն հասանիցեմք :

(Մատթ. 23. 13-15)

Ա. Մ. Գ.

ՔՆՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՎԵՐՋԻՆ ԹԻՒ ՃԱՇԱԿԻ ԱՄԻՆ ԱՆՅԵԼՈՅ

(ձաշ. Բ. տարի, էջ 171-176)

Չայս յայտ առնեն և բանուք որ յիշին ի պատմութեան , սահմանեալք վասն մահապարտաց : Անհնարին բանտ էր վասն չարագործաց վիրապն Արտաշատ քաղաքի , զոր ահեղ իմն ընծայեցուցանէ մատենագիր գրոցն Աղաթանգեղոսի . « Հրաման տայր (Տրդատ) կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռք և կապեալ պարանոցաւ խաղացուցանել զնա (զԳրիգոր) յԱյրարատ գաւառ , և տալ զնա ի դշեակ բերդին Արտաշատ քաղաքին , և իջուցանել ի վիրապն ներքին » (Աղաթ. ԺԱ.) : Եթէ արժան իցէ հաւատալ Աղաթանգեղոսի , վիրապն ոչ միայն « անհնարին էր խորութեամբ , » այլ և էր բնակութիւն տագին օձից : Իրեւ պատմէր Խոսրովիդուխտ զտեսիլն որ հրամայէր նմա հանել ըզ .

Գրիգոր ի վիրապէն, « մարդիկն, » ասէ, « որ լուան, » կամի
ասել, « աւագանին որ սովոր էին կալ յարքունիսն առ թա-
գաւորին, սխան ծիծաղել զսանիւն, և ասեն. եւ դու ուրե-
մլն մնեգնեցար, դէս ուրեմն հարաւ ի քեզ. այս հնգեւտասան
ամ է զի ընկեցին զնա յանհնարին խոր վիրապն, և դու ասես
եթէ կենդանի է. արդ և ոսկրոտին իսկ ուր իցէ, զի նոյն
օրին իբրեւ իջուցին զնա անդր, յօճիցն իսկ տեսնէ նոյն ժա-
մայն սատակեալ իցէ » (Ագաթ. Ի.) : Ագաթանդեղոս տայ նմին
իսկ Գրիգորի յիշել զահաւորութիւն այնր օճաբնակ տեղւոյն,
ուր որպէս թէ սքանչելեօք իմն պահեցաւ նա կենդանի : « Իսկ
վասն իմ, դու իսկ գիտես, » ասէ նա ցՏրդատ, « զի հնգե-
տասան ամ կայի ես ի խաւարչուտ ի խոր յանհնարին վիրա-
պին. ի մէջ օճիցն էր բնակութիւն իմ » (Ագաթ. ԻԱ.) : և այլ-
ուր (անդ) ասէ. « Կեցցէ՞ արդեւք միօրեայ մարդ յանհնարին
ի խոր վիրապի անդ յայնմիկ, յորում թաղեալն կայի ես ի մէջ
օճիցն իբրեւ ի չեղջի, և եռային զմարմնովք իմովք, պատեալ
կային շուրջ զինեւ, և կայտուային զանդամովք իմովք : » Յայտ-
նի իսկ է թէ վիպառանութիւն ունի մասն մեծ ի նկարագրի
աստ, որոյ կէտ նպատակին է ստուարացուցանել զկարծական
հնգեւտասանամեայ բնակութեանն ահաւորութիւն, որպէս զի
կալն և մնալ Գրիգորի ողջ յայնպիսում տեղւոյ և այնչափ ժա-
մանակ՝ ընծայեցի պահպանութեան ամենախնամ զօրութեան :
Իբրեւ պատմութիւն, այսչափ ինչ միայն ստոյգ է ստկայն թէ
բերդն Արտաշատու էր բանտ մահապարտաց, թերեւս ունէր
և ներքին իմն ստորերկրեայ մասն վասն ոճրագործաց : Նոյն
ինքն Ագաթանդեղոս յիշէ այլուր դաճապետ և առանձինն
տեղի կառաւման. « Ելեալ դաճապետն պարծելով չարա-
մահ առնել, ետ հանել զնոսա (զԳայիանէ և զընկերս նորա) շրջ-
թայլւք ի քաղաքէն ընդ դուռն հարաւոյ, ընդ կողմն պողո-
տային որ հանէր ի Մեծամօրի կամուրջն, ի տեղին յայն ուր
սովոր էին սղանանել զամենայն մահապարտս » (Ագաթ. ԺԹ.) :
Բուզանդ եւս յիշէ « դաճապետ, » և, « տեղի կառաւմելոյ »
մօտ ի Շահապիվան, բանակատեղին թագաւորաց, թերեւս
վասն յանցաւոր վրնուորաց : Անդ գլխատեցաւ Գնէլ, « Բուռն
հարեալք ընկենտին յերիվարէ անտի զպատանեակն Գնէլ, և

ձեռն յետս վապէին զնա, և առեալ զնային ի տեղի կառափելոյն: Մինչդեռ ներսէս բանս ոլորոյ ընդ թագաւորին խօսէր, գայր արտաքուստ դահճապետն Երազմակ, մտանէր ի խորանն արքունի. սկսանէր պատմել. ի գլուխ հանի, կատարեցի, ասէ, զամենայն հրամանսն արքունի. սուի գնացի զԳինէլ, տաբայ մինչեւ յորմ Սիւսին, սպանի և անդէն թաղեցի » (Բուգ. Դ. Ժէ.):

Օրինակ պատժելոյ զյանցաւորս, որպէս արդէն իսկ աստացաւ, էր արդարեւ բարբարոսական ըստ ոգւոյ ժամանակին որ զպատիժն համարէր վրէժխնդրութիւն մանաւանդ քան ուղղութիւն, և զանագորունութիւնն ընդդէմ յանցաւորաց՝ իրրեւ իրաւանց մասն: Բայց և այնպէս յետին անագորոյն տանջանաց օրինակք յանուն պատժական իշխանութեան կարի սակաւ են ի մերում պատմութեան, և այն սակաւք եւս որ պատմին՝ են կամ հանճարեալ և կամ թելադրեալ: Այսպէս այն քստմնելի և նորագիւտ տանջանք զորս Ագաթանգեղոս պատմէ տուեալ ի Տրդատայ Լուսաւորչին և Հռիփսիմեանց՝ են վկայարանական գիւտ: Յետ շարեւոյ իբր երկոտտասան ազգս տանջանաց մին քան զմեւսն քստմնելի, որոց վերջինն էր հեղձով կապար հալեալ, « ջերմ մինչդեռ էր իբրեւ զՋուր, » այրել « զմարմինս նորա առ հասարակ, » յաւելու. « եւ ոչ մեռաւ, այլ կայր մեծ ուժով, և զինչ հարցանէին՝ վաղվազակի տայր պատասխանի » (Ագաթ. Ժ.): Հատանեն զլեզուն Հռիփսիմեայ, և պրկելով ի չորս ցիցս՝ կանթեղօք վառելովք խորովին զմարմին նորա « ցմեծ ժամս. » յետոյ վարելով քարինս ի դոդ նորա՝ ի դուրս վայթեն զալիսն, ասպ փորեն զաչս նորա, « եւ դեռ եւս, » ասէ, « կենդանի կայր » (Ագաթ. ԺԲ.): Նոյնպէս զԴայիանեանսն պրկեալ մէն մի ի չորս ցիցս՝ ծակեն զմորթ նոցա ի պճղանցն, և դնելով փող և փչելով՝ կենդանւոյն մարմեն ըզնոսա մինչեւ ի սալնսն: Ասպ հանեն զլեզուս նոցա ընդ ծոժրակն, և ի դուրս վայթեն զփորոտիսն. բայց, զարմանք, « դեռ եւս, » ասէ պատմիչն, « կային կենդանի » (Ագաթ. ԺԹ.): Արդարեւ աւելարանութիւն անչափ, ճշմարիտ պատմութիւնն է սակայն հալածելն Սահակայ չարաչար տանջանօք զանուանեալ հերետիկոսն Բարբարիանոսս՝ ըստ Կորեան, Բորբորիտոնս՝

ըստ Խորենացւոյն (Խոր. Գ. ԾԷ.) սակայն, որպէս յայտնի է ի թղթոյն Ատտիկոսի առ Սահակ ըստ Խորենացւոյն, այս եղեւ ի թեւադրութենէ պատրիարքին Կոստանդնուպոլսոյ։ Խորենացին, յետ պատմելոյ եթէ սուրբն Սահակ «հրամայէ (Մեսրոպայ) քննել զժանտագործ Բորբորիտոնն, և եթէ ոչ հեզութեամբ և ոչ սաստիւ գայցեն յուղղութիւն, չարչարանօք հաւածել,» յաւելլւ. «Զի թշնամանք ի թշնամանաց վրէժ առնուցուն, և խայտառակեսցի իրաւացի մահուամբ անիրաւ մահ հոգւոց։» Թէ ոչ, էին անուանեալ Բորբորիտոնքն և որպիսի ինչ աղանդ նոցա, չէ ստուգիւ յայտ. թերեւս էին գնոսդիւնեան իրիք աղանդոյ մնացորդք։ Զարմանալի է սակայն վճիռ քրիստոնեայ վարդապետին մերոյ, որ խակ ոգւով քրիստոնէութեան հինգերորդ դարուն, դատի օրինաւոր, զորս քան զմեզ այլազգ խորհիցին ի կրօնականս՝ հաւածել աշխարհական բազկաւ, և հաւածել ցմահ։

Իսկ որ ինչ վասն քաղաքական յանցաւորաց է, մորթել զայնպիսիսն կենդանւոյն՝ էր Պարսից սովորութիւն, զաչս խարբել՝ Պարսից և Յունաց, մանաւանդ առ Բուզանդեան կայսերօք, որպէս և զիկն և զորդիս փողոտել առաջի աչաց հօրն։ Սակայն զապստամբսն անճեռ առնել, այն է ջնջել ընտանեօք, սովորութիւն էր առ Հայո։ Մերթ զարուս միայն սպանանէին, և մերթ զարուս և զէդս միանգամայն։ Այսպէս զՄանաւազեանց և զՈրդունւոց ասէ Բուզանդ՝ եթէ Վաչէ սպարապետ Խոսրովն «Հարկանէր վանէր զազգսն երկոսեան, և ոչ թողոյր զերկոցունց տոհմացն զորձ կորիւն և ոչ զմի» (Բուզ. Գ. Դ.) իսկ տոհմն Բիւնուկեաց, նոյնպէս առ Խոսրովաւ, եղեւ ազգատ. «Ի նաւ ելեալ Վաչէ սպարապետն, անցեալ ի կղզին (Աղթամար) առհասարակ ոչ զէդ թողոյր և ոչ զարու» (Բուզ. Գ. Ը.)։ Նոյնպիսի ինչ անգթութիւն գործեցաւ Արծրունեաց և Ռշտունեաց, որ, ըստ Բուզանդայ, կոտորեցան ի քսութեանէ Հայր մարգարետին առ Տիրանաւ. «Բառնային ի միջոյ (զազգսն)» ասէ Բուզանդ, «առանց ամենայն վնասու և յանցման, մինչ անգամ և զէդսն կոտորեցին զազգացն» (Բուզ. Գ. ԺԸ.)։ Որպէս և Արշակ, ըստ նմին Բուզանդայ, «չտոհմս Կամսարականացն առնէր ազգատ» (Բուզ.) Դ. ԺԹ.)։ Մի ան-

դամ և եթ դտանեմք զորդի իողոտեալ առաջի հօր դատելոյ
 փնասակար : Այսպէս Մանուէլ սպարապետ արար Բատայ Սա-
 հառունոյ , որոյ տոռեալ էր սպանանել քսութեամբ զՄուշեղ
 զեղբայր Մանուէլի . « Եւ զհատն , արքային Վարազդատայ ըզ-
 քսուն , զսպանօլն Մուշեղի , կալան իւր որդւոջն առաջի սպա-
 րապետին Մանուէլի . . . և մեծաւ դատաստանօք դատեցաւ
 զանօրէնն Բատ սպարապետն Մանուէլ . նախ յանդիման նմա
 հրամայէր իողոտել զորդին նորա , ապա յետոյ գլխատել »
 (Բուզ. Ե. Ա.) : Բայց այս էր գործ առանձին վրէժխնդրու-
 թեան Մանուէլի : Մորթել , որպէս ասացաք , էր սովորութիւն
 Պարսից , որպէս ասէ Բուզանդ զՇապհոյ՝ թէ « Ըստ պարսկի
 օրինակին հրամայէր զմորթն ի բաց հանել , և խոտով ընու և
 ի հրապարակի իւրում ի տեսիլ ծանականաց կանգնել հրամա-
 յէր » (Բուզ. Գ. ԻԳ.) : Արդարեւ Բուզանդ պատմէ ուրեք ե-
 թէ Մուշեղ , յետ վանելոյ զՊարսկս ի գալստեան Պապայ ի
 Հայս , խորովէր զՄազդեզունս , և զբազումս ի Պարսից մոր-
 թէր և կանգնէր ի վերայ պարսպաց . այլ զայս ամենայն գոր-
 ծէր Մուշեղ ընդ հենգն իմն կրակապաշտութեան և ի վրէժ
 մահուն հօր իւրոյ Վասակայ , զոր Շապուհ սպանեալ էր մոր-
 թաղերծ մահուամբ : « Իսկ Մուշեղ զօրավարն Հայաստանեայց
 չրջէր ընդ երկիրն և աւերէր զատրուշանս Մազդեզանցն . իսկ
 զՄազդեզունսն որ միանգամ ի բուռն արկան՝ զամենեսեան
 տայր հրաման սպարապետն Մուշեղ ունել և հրով խորովել , և
 զբազում պատուաւոր տեարս որ պատուականք էին առաջի
 թագաւորին Պարսից՝ ունէր ձերբակալս , և տայր մորթել և
 ընու խոտով և կանգնել ի վերայ պարսպացն : » « Ընդ բազում
 տեղիս , » յաւելու Բուզանդ , « զայս առնէր (Մուշեղ) ի վրէ-
 ժս հօրն իւրոյ Վասակայ » (Բուզ. Է. Ա.) : Ունիմք օրինակ
 անսովոր միանգամայն անաղորոյն պատժոյ ի սպանման Նեռա-
 ղայ , Ժրադեթի , եղբօր Նրուանդայ , և զոր սպան Սմբատ , սպա-
 րապետ Արտաշէսի , կապելով երկանաքար ընդ պարանոցն , և
 ընկենելով ի գրդանս Ախուրեան գետոյ . « Զինի այսորիկ հրաման
 տայ (Արտաշէս) Սմբատայ երթալ յամուրն Բաքարան , որ հուպ
 ի քաղաքն Նրուանդայ ի վերայ Ախուրեան գետոյ , զի սպանցէ
 զՆրուազ եղբայր Նրուանդայ , զոր կալեալ Սմբատայ՝ երկան

զուլանէ հրամայէ կապել, և ընկենուլ ի պոռոյտ մի գետոյն» (Խոր. Բ. ԽԼ.): Քան զայս անադորոյն էր օրինակ սպանման Հայր մարդպետին, որոյ չարաչար թշնամանեալ էր զՓառանձեմ տիկին, զմայրն Պապայ, ի բերդին Արտազերից: «Ապա պատմեցաւ թագաւորին Պապայ, յաղագս օրերացն (անէճք, հայհոյանք) զոր եղ Հայր մարդպետն տիկնոջն Փառանձեմայ, մօր թագաւորին, թշնամանս ձաղանաց ի բերդարդել պաշարմանն, զի իբրեւ զբող մի, այնպէս թշնամանեաց զնա ի ժամանակի իբրեւ եմուտ անդր գաղտուկ, և ետ անարգանս տիկնոջն, և եկն ել անտի և փախեաւ. ետուն զայս ամենայն զրոյց թագաւորին: Ապա մինչդեռ մարդպետն Հայր զիւրով իշխանութեամբ չըջէր յերկրին Տարօնոյ, և Մուշեղ սպարապետն Հայոց էր ի նմին գաւառի յիւրում բերդին ուրում Ողական կոչեն, որ կայ ի վերայ գետոյն Եփրատայ, եկն եհաս մի դեսպան յարքայէն Պապայ առ զօրավարն Հայոց Մուշեղ. և ունէր առ նա հրովարտակ, և գրեալ էր ի հրովարտակի անդ հրամանս առ նա, զի չտրամաճ սատակեցէ զՀայր մարդպետն: Եւ նա զայս հրամանս ընկալեալ ի ձեռն առնոյր. յվր առ մարդպետն Հայր դատով և մեծարանաց պատճառանաւ առ ինքն կոչէր յՈղականն. և էին աւուրք ձմեռայնոյ և սատակացեալ կցեալ էր գետն փրատ: Ապա կոչեալ եղեւ առ նա Հայր մարդպետն իբրեւ ի պատիւ մեծարանաց. եկն եմուտ ի բերդն յՈղական: Ետ հրաման զօրավարն և ուշեղ զօրականացն ունել զա, և մերկանալ իբրեւ ի մօրէ, և կապել զձեռս նորա ի բերդոյ ծնկաց նորա, և իջուցանել զնա ի գետն, և դնել ի վերայ սառինն կցելոյ գետոյն, և ստատկեցաւ անդէն: Եւ եղեւ ի վաղիւ անդր չոգան տեսին, զի ուղիղ գլխոյն ի ցրտոյն վայրեալ ի բաց իջեալ թափեալ էր ընդ քիթս նորա» (Բուգ. Լ. Գ.): Սակայն, որպէս ասացաք, այսպիսի օրինակք անօր են ի պատմութեան մերում:

Այսչափ ինչ եւեթ գիտեմք զդատական վարչութենէ առ հասարակ: Սակայն չէ պարտ մոռանալ եթէ, յետ դարձին Հայոց ի քրիստոնէութիւն, յորժամ որ ինչ քրիստոնէական էր՝ սկսաւ փոխանակել զհեթանոսութեանն. եկեղեցին յոյր

ձեռն կատարէր փոփոխութիւնս այս՝ կալաւ ազդեցութիւն մեծ մանաւանդ ի մասինս յայսմիկ վարչութեան : Գիրն և կանոնք ժողովոց եղեն ոչ հիմն միայն օրէնսդրութեան երկրին , այլ և նոյն իսկ օրէնսդրութիւնն գլխովին : Այս է պատճառ զի չիք մեր ուրոյն դատաստանագիրք մնացեալ ի նախնեայ անտի : Մատեան մի փոքր և աննշան այսու անուամբ յԺԲ . դարէ անտի յանուն Միխիթարայ Գօլի՝ ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ մեծաւ մասամբ քաղուածոյ ի սահմանադրութեանց Գրոյն , առաքելական կանոնաց և եկեղեցական ժողովոց , և չարժէ իսկ դատաստանագիրն (code) անուն : Առ քրիստոնէութեամբ օրէնք երկրին էին , որպէս երբեմն յեւրոպա , կանոնական իրաւունք (droit canon ,) և կանոնագիրն էր դատաստանագիր : Կարի իսկ հաւանութեան է թէ տունք երիցանց էին տեղի դատաստանաց , և վերին ատեան՝ եպիսկոպոսանոցք : Ձէ ստուգիւ յայտ , սակայն թուի հաւանութեան , եթէ եկեղեցին , դէթ կողմնակի իմն , ունէր և պատժական իշխանութիւն , այսինքն թեւադրութեամբ նորա տային պատիժք : Դատաւորական իշխանութիւն պատրիարքաց Հայոց Կոստանդնուպոլսոյ , ոչ քաղաքայինն միայն , այլ և պատժականն , տուեալ նոցա իրրեւ առանձինն շնորհ յՕսմանեան Կայսերաց , համարելի է ոչ այնչափ նոր ինչ ձիր , որչափ ճանաչումն իրաւանց վայելելոց ի վաղուց : Ձխնդիրս ամուսնութեան և պահպանութեան եկեղեցական կարգաց ոչ դատել միայն , այլ և արգելուլ զզեղծումն նոցա հրամանօք և սաստիւք թոյլ տուեալ էր նոցա , նա մանաւանդ ծանուցեալ ի տէրութենէ : Անուր ինչ ի պարանոց ածեալ լինել ի Պատրիարքարան , նաեւ գան ըմպել կամ լինել բանտարգել ստահակելոց կամ հետեւոց պատուիրանաց եկեղեցւոյ , որպէս պահոց , չէր նոր ինչ և անընդել յառաջ քան զկէս դար կամ աւելի եւս : Դատել եկեղեցական օրինօք և ի քրիստոնեայ դատաւորէ՝ էր առ նախնիս մեր իրրեւ մասն հաւատոյ , մինչեւ որում և իցէ կարգադրութեան որ սմին հակառակ էր՝ համարել « աղաւաղումն փառաց եկեղեցւոյ » : Մին և գլխաւորն յամբաստանութեանց որ եղեն պատճառք դժնդակ պատերազմին Վարդանանց , և զորս ի մէջ բերէ ե-

ղիչէ , էր առաքումն ի Հայս պարսիկ դատաւորի , որ դատելոց էր ապաքէն պարսիկ և ոչ քրիստոնէական օրինօք : « Եւս չարագոյն , ասէ , հինգերորդն (այսինքն հինգերորդ պատճառ ամբաստանութեանցն .) քանզի որ հազարապետն էր աշխարհին՝ իրրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհակահացն և քրիստոնէիցն , գրգռեաց յարոյց (Վասակ) զամբաստանութիւն ի վերայ նորա , և հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն , և մեւս եւս մոգպետ (օրէնսդէտ պարսիկ)՝ դատաւոր աշխարհին , զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն » (Եղիշ . էջ 39 , 40) :

(Մարտոսի յարած)

Ա. Մ. Գ.

Գ Ի Տ Ն Ա Կ Ա Ն

ԸՆԹԱՏՔ ԵՒ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԹՈՍՈՒԹԵԱՆ

Ի ՎԱՀՂՈՒՅ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ ԱՆՏԻ ՄԻՆՁԵՒ ՑԱԽՈՒՐՍ ՄԵՐ

Գ.

Ապաստան ի գիւտս այլոց գիտութեանց՝ բնախօսութիւն յառաջ անդր ընթանայ արագ և պարզէ առաջի մարդոյ հորիզոնս նորանորս հանապազ : Գործիք փիւսկեան գիտութեան հասեալք ի կատարումն՝ ճշդութիւն իմն սքանչելի ընծայեցուցանեն ի հետազօտութիւնս փորձոյ : Գործի ակնադէտ (ophthalmoscope) տայ թոյլ դիտել որում զննիցէն՝ զամենայն որ ինչ անցանիցէ ի մասունս անդ աչաց ծածուկս ամենեւին : Գործի սրտագիր (cardiographie) դրոշմէ որպէս ի գրի զկարի զանիուլ շարժմունս սրտի : Երակագիր (sphygmographie) նշանակէ զբաբախմունս շնչերակաց , մինչեւ ցուցանել զազգեցութիւն զկարի դոյզն սգեւոր յողից՝ ի վերայ չրջանի արեան : Զայնագրում գործի (phonautographe) կրկնէ

անդրէն ի լեզու գրաւոր գնրագոյն փոփոխմունս ճայնի մարդոյ, և ի ձեռն պարզական իրիք կազմածոյ հնարին գրտանել զչափ արագութեան կամաց և զգածման ընդ մէջ ջրղաց, արագութիւն՝ որ չէ առաւել քան զերեսուն մէդր ի միում րոպէի, իբրեւ զչոգեկառացն : Չափել որպէս կարա-կնաւ երեւոյթ մի անմասն ի նիւթոյ ըստ վեր ի վերոյ երեւման, որպիսի են կամք և զգածումն, զի՞նչ խորտակումն հնոց տեսլեանց (idée) ի վեր քան զբնութիւն նկրտելոց ոչ գործիցէ :

Բնախօսութիւն ոչ ստոյգ համարի ինչ զոր մարթ իցէ ցոլցանել ճշգրտաւ : Արհամարհեալ զնկատութեամբք (theorie) և զկարծեօք (hypothèse)՝ զվորձ եւեթ և զզննութիւն իրաց ճանաչէ տեսարս : Ի շնորհս մրցութեանց նորա՝ ուսումն բըժըշկութեան, որ եկաց ընդ երկար կարիւրն անստոյգ ի գիտութիւնս, և որ չէրն խելամուտ բայց սակաւուց եւեթ օրինաց ամենայնի զոր ճանաչէր, ապաստան է այժմ ի ծանօթութիւնս որ գամ քան զգամ առաւելուն ստուգութեամբք :

Խորաքնին ուսումն բնախօսութեան ետ ի միտ առնուլ դիւրաւ զյօրինուած և զպատճառս երեւութից հիւանդութեան, որոց երբեմն չէր խելամտութիւն ամենեւին : Մարթեն այժմ կալ ի վերայ հաւաստեալ՝ եթէ ընդէր այս նիւ գործի մարմնոյ ոչ գործիցէ, յորժամ գիտիցեն քաջ զհանգամանս պաշտաման նորա, որպէս որ կատարեալ խելամուտ տեղեակ իցէ ազգի ազգի բաղմապատիկ մասանց մենքենայի միոյ՝ անդէն վաղվաղակի ծանիցէ զպատճառս խանգարման նորա :

Ուսումն բժշկութեան փոխ ստեալ ի բնախօսութենէ զազոյ հնարս (methode) հետազօտութեան նորա՝ բազում ինչ պարտի նմա տակաւին : Յազգեցութենէ նորա եղեւ ի մասնէ՝ զի ի բաց թողաւ ամենեւին անհանձար խառնութիւն այլակերպ աննման դեղոց, որ համարեալ էր երբեմն ուրեմն ի գլխաւոր ճարտարանս արուեստի բուժելոյ, վասն որոյ ասէր ամօք ինչ յառաջ արդիւնարար (praticien) ոմն անուանի : «Տաճութիւն դասական (therapeutique classique) ոչ այլ ինչ է թէ ոչ կոյտ մի անհեղեղ ամենեւին և յետս ընդդէմ՝ ա-

մենայնի զոր ի մէջ ածին նկատութիւնք համօրէն ժամանակաց : »

Արդարեւ զիսկոյ մարտիցի ցուցանել զազգեցութիւն խառնուածոյ իրիք պէսպէս նիւթոց , ուր դժուարին է ճաշեւ և զմիոյ իսկ զառանձինն զհանգամանս . նա՛ զի տեսանեմք դեղս դարմանոյ , որպէս սփիտնն է , պարզականս արտաքուստ , այլ յօդուածոյս արդեամբք ի նիւթոց ազգի ազգեաց , յորոց միոյ միոյ առանձինն հանգամանք են ամենեւին հակառակք միմեանց :

Յամենայն մատունս անդ ոչ սակաւս տակաւին , յորոց միջի յառաջագիմութիւն բնախօսութեան չէ բաւական լինել ոտնկալի բժշկական ճարտարութեան , առաջնորդ արուեստիս այսորիկ չէ այլ ինչ բայց սովորութիւն եւեթ կոյր ամենեւին : « Բժշկութիւն փորձական զոր ձեզն ուսուցանել կամիմ , » ասէր արդ եւս Գլոտ Պէրնար , քաջանուն բնախօսն մեր , ցունկնդիրս իւր Գաղիական Վարժոցին , « չէ եկեալ դեռ մշտաւ ի սլայման հաստատուն . այլ փոյթ մեծ զնմանէ ունին , և տեսանեն իսկ զնա ծագել չողալ զհորիզոնաւ գիտութեան : Յետ քսան և երկի դարուց արդեանց (pratique) և ուսման ի վերայ անցանելոյ , ճարտարութիւն բժշկութեան չէ գիտակ անձին ցայսօր՝ եթէ իցէ և եթէ չիցէ : »

Ի սկզբան դարուս այսորիկ , հոյակապն Պիլա , որ արար անուն մեծ յոյժ ի ժամանակի անդ , բոցք արկանէր զանստուգութենէ սկզբանց յորս յեցեալ կայր բժշկականն ճարտարութիւն , և ասէր . « Անյօդ յօրինուած սեւեւեան , անյօգից՝ բժշկութիւն է թերեւս գիտութիւն յամենայն ի բնախօսական գիտութեանց որ ի յայտ ածիցէ զանհարթութիւնըս մարդկեղէն մտաց : Եւ զի՞նչ ասեմ . այն չէ գիտութիւն վստն յօրինական մտաց . կոյտ մի է անձգրիտ սեւեւեանց , կոյտ զննութեանց անհեղեղս իմն ի մոռի նկարելոց և զօդելոց տաղտկալից օրինակաւ : »

Ի ժամանակէ անտի յորում գրէր Պիլա , յառաջագիմութիւնք բնախօսութեան հասանէին տակաւ ի սլայման այնպիսի , մինչեւ աւանդութիւն բժշկական հորեալ խրամատեալ յամենայն կողմանց՝ մնայր մերկ ի սլաշպանութենէ

գիտնոց որ թուէին իմն ունել սպաս պաշտաման պահպանելոյ զնա :

« Սարխարեցան հաւատք որ ի վարդապետութիւնս , » աւեր արդեւս ուսուցիչ ունի Դպրոցի Պարիսացոց քաջաքին , բժիշկն Լորէն . « զոր ինչ գիտենն հաստատութեամբ՝ դոյզն ինչ է առ այժու զոր խոստովան լինին չգիտել : Ոչ եւս մարթի լինել պաշտպան անցելոյն , և չէ իսկ այն արժանի պաշտպանութեան . խախտեցաւ արուեստ բժշկութեան՝ դրդուեալ ի գիտութենէն որ երթայ և ծագկէ : Ոչ երբեք այնչափ ինչ դոյզն եղեն հրամանք (dogme ,) և ոչ ուրեք գտին բնաւ այնպէս Զատադովութիւն չարաչար . անգոր է պաշտպանութիւն երկմտութեամբ , և հաւատք սաստկացուցանեն զբախին հարուածոց առանց դադարելոյ : Որ ունիցի հաւատս ի բժշկութիւն գիտնական՝ Լքեալ թողցէ ի բաց զաւանդութիւն դասական , և խնդրեսցէ ի ձեռն նորոգ իւրովին հնարից ստեղծանել բժշկութիւն նոր , որ ոչ եւս լիցի նմա արուեստ ինչ ի կարծս :

Եւ արդարեւ զի՞ առնել , զիմրդ գամագիտ լինել հիւանդութեանց , յորժամ բնախօսութիւն չցուցանիցէ մեզ ճշդիւ գտակաւ զյօրինուած նոցա և զսլատճառս . կալ և մարոնչել ընդդէմ նշանաց հիւանդութեան՝ առ ի հաճելոյ զարդար նեղուրտութիւն հիւանդացելոյն : Այլ ո՞ ոչ իմանայ թէ՛ այս տաժումն անհանճար այնմ նման է , յորժամ գուն ոք դնիցէ սփոփել զցաւս զոր գործէ ի մարմնի տարր ինչ օտար՝ առանց զնա հանել անտի ջանալոյ : Հնարէ՛ր գոնեայ դիւր առնել ի ցաւոց , եւ այնու օգտակար ցաւածին լինել . այլ և այն իսկ չվճարի յաճախ : Արիւնհանութիւն (saignée) դիւրէ որոց ի թոքացաւէ տառապիցին . այլ յաւելու մեծապէս զպատահարս մահու : Դարձեալ , որպէս ասեն փորձ և կիրթ Խիտախօսք (pathologiste ,) բազում են հիւանդութիւնք զոր թողուլ առանց դելոյ չէ ինչ վնասակար (*) քան զտաժութիւն այնպիսի յորում ամենայն մթին է և անյայտ :

* « Ի մտի ունել պարտ է , » տսէ Նիյեմեյեր վասն Թոքացաւի , « զի թողուլ զճիւղադութիւնն ըստ ինքեան՝ հանապաղ իմն ոչ վրիպեցուցէ

method

Արդեւնարար որ առնու անդէն ի միտ զօգտակարութիւն
հնարից , և զի չէ անգէտ թէ զիւրդ ի ձեռն զարգացմանց
բնաստութեան , յընթացս ամաց ինչ , վեր ի վայր կործա-
նեցաւ ամենայն որ ինչ կարի հաստատունն թուէր , ոչ եւս
զմտացածին կարծիս համարի այնպիսին ընդ օրէնս : Աւուրբ
ինչ յառաջ , առ ի ցուցանել զօգտակարութիւն միջամուտն
լինելոյ բժշկի , ի դէպս թոքացաւի յօգուտ ի կիր արկանէին
զարկնհանութիւն անխտիր , գիւտ ասլաքէն դիւցաղնա-
կան , յոր դիմեալ յաճախէին զդէպս մահու մինչև ցրսան և
եւթն առ հարեւր : Այլ օր մի յաւուրց դէպ լինէր ոմանց ի
բնախօս բժշկաց զմտաւ ամեւ թէ ազդոյ իմն հայթայթանք
իցեն առ ի բժշկութիւն արկանեւ զհիւանդն ի զօրութենէ .
փորձ փորձէին ի բնութիւն անդր լոկ առնել ասպատան ըզ-
գործ բժշկութեան թոքացաւի , և նուազէին դէպք մահու
ցեւթն առ հարեւր : Այլք ոմանք ի բժշկաց , յեւս առաւել
հմտից բնախօսութեան , ի միտ առնուին թէ օգուտ է հի-
ւանդացելոյն չթափել յուժոյ , առ ի զդէմ հիւանդութեանն
ռնելոյ . պատուէր տային առնուլ դեղս զօրացուցիչս , մա-
նաւանդ զօգի դինւոյ , և պակասէին դէպք մինչեւ ցերիս
առ հարեւր : **

Յ. Գ.

(Մտորոտի յառաջ)

զբժշկութիւն ակտիւն , եթէ որք նուազ վարակիցին՝ չիցեն անզօրք զօ-
րութեամբ , և ակտն եւս չդիպիցի ստատիկ յոյժ ի բնէ : Ոչ բազում ժա-
մանակ է զի խելամուտ իրացն եղեն բժիշկք , և ի ձեռն հնարից սպասման
(méthode expectante) վիճնայ լինէր ուսումնայն այն կարեւոր թէ քան
զախտ օձիկ , քան զծաղիկ ակտ և զվարդ ակտ նուազագոյն ինչ կարօտ
խնամածութեան բժշկի են թողացաւ և այլ եւս հիւանդութեան զգրութիւն յը-
նացն ի հարկանել զայնոսիկ որ յառաջագոյն յառողջութեան էին , և կա-
տարեն զըջան իւրեանց առանց իրիք խառնակութեան և մեծի ինչ ուժ-
գնութեան : Նա զի յայտ իսկ է թէ կարի միջամուտն լինել բժշկի գործէ
յաճախ ազդեցութիւն չար յընթացս հիւանդութեան : »

** Այս թիւք քաղեցան ի բազմապատիկ զննութեանց , զորոց զմանր
մասունս գտցէ որ ի գիրս Առ մահօք ուսմանց բիւլետիւն (leçon de cli-
nique médicale) ժադուի :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՆԺ ԶՀԱՅ ԼԵԶՈՒԷ

Յետ աւուրց բազմաց անցանելոյ, հնգեքին բարեկամքն մեր եկին դարձեալ ի տուն մեր : էր ընդ նոսա և այլ ոմն, միոյն ի նոցանէ բարեկամ, Յ. Շ. անուն : Նախ Ա. Պ. ոյր բարեկամ է Յ. Շ. միում միում ի մէջ յանդիման առնէր զնա, և և ապա սկիզբն լինէր բանից : Իւրաքանչիւր ոք խօսէր զիրաց իրաց որ պատահեալ էին յօրէ յորմէ հետէ մեկնեալ էին ի միմեանց : Ոմանք զոր տեսեալ կամ լուեալ էին չնաշխարհիկ ինչ ի թատերս, ի հանդէսս պարուց, ի խնձոյս երգոց նուագաց կամ ի կոչունս տօնից սիրելեաց, զայն պատմէին : Կէսքն լուրս զժողովոյ բարեկամաց ի մէջ բերէին, զբանակցութենէ նոցա և զկարծեաց միոյ միոյ ի նոցանէ զքաղաքային գործոց, զդրամական տագնապէ աւուրն, զպատերազմէ կամ զխաղաղութենէ, այլովքն հանդերձ : Այլք պատմին թէ ուրեք ուրեք ի պայքար մտեալ ընդ բարեկամս ոմանս վիճէին զգրական նիւթոց առ հասարակ, և երբեմն զմտենագրութենէ ազգաց օտարաց, զոր օրինակ զՔերմանացւոց, զՔաղխացւոց և զայլոցն : սակայն զխնդրոյ Հայերէն լեզուի որ այնչափ յուզեալ գորդեաց զաշխարհ ի վերջ կոյտ ասին անկելոյ, ոչ զբերան անգամ բանայր ոք : Առեալ զթեւ բանիցն զոր յառաջին ճառսն անդ թողեալ էր՝ սկսաւ խօսել Ս. Գ. օրինակ զայս :

Ս. Գ. Յառաջնում ժողովի անդ մերում զբազում կարեւոր և չահաւէտ իրաց խօսեալք ընդ բարեկամս մեր սիրելիս, և այնչափ սիրուն և յանկուցիչ նիւթքն էին, մինչև բռնի իմն մղել տանել զմեզ ի բացեայ ի նպատակէն զոր առաջի եղեալ էր մեր :

Յ. Շ. — Յանկալի է ինձ ուսանել զայն ամենայն որ կանխադոյնն խօսեցաւ :

Յ. Գ. — Ձէ դժուարին իրդ. կարես զայդ ամենայն ըն-

Թեոնուլ ի Հանդիսի անդ որ կոչի Ճաշի «սկեզէն դարս»-նէն
Հայ լեզուի . սակայն պարտ է ինձ ասել քեզ թէ հակառակորդ-
քըն մեր առ հեճուկս՝ Ճաշի «սկեզէն դարս»-նէն անուանեն
դայն . ո՛ր մեծի յաղթութեանն : Ոչ գիտեն անմիտքն թէ ի
թշնամանեւն զմեզ՝ անձամբ զանձինս իւրեանց ծաղր կացու-
ցանեն և արժանի քամահանաց . քանզի որ ինչ անգինն է և
չքնաղ և միայն պատուական ի ստեղծութեան հայ հանճարոյ՝
զայն անարգեն թափեալ ուղեղքն : Արդարեւ ոչ եղեն եր-
բեք հինքն ի Հայոց անուանիք յօրէնսդրութեան կամ ի յօ-
րինուածութեան քաղաքային կարգաց և վարչութեան , նա
եւ ոչ յարուեստի զինուորութեան . ոչ արժանի ինչ ածին
յարդիւնս ի պէս պէս շառաւիղս գիտութեանց . ոչ ի փիլիսո-
փայութեան եղեն քաջանուն , ոչ ի պատմութեան երեւե-
լիք . բայց զոր ինչ թողին մեզ ի ժառանգութիւն , արժանի
փառաց , այն մատենագրութիւնն է ն . դարուն եւ որ ի վեր
անդր քան զնոյն միջոց ժամանակի , այսինքն այն չնաչխար-
հիկ և սքանչելի լեզու յորոց վերայ չեւ էր անցեալ շունչն
սպականիչ մատենագրաց յետին կիսոյ ն . դարուն և այսր .
լեզու որ արդարեւ հրաշակերտ իմն է նուրբ իմացութեան և
բարձրագոյն հզօր հանճարոյ . լեզու առատ ընչաւէտ իրրեւ
զարարեթէնն և զշունարէն , գիւրակոր գիւրաթեք իրրեւ
զանդզիւրեթէնն , եւ կանոնեալ , ճիշդ եւ սեղմ իրրեւ զգա-
ղիարէն : Զայս ասեմք զմատենագրաց որոց ոճ սեղմ է եւ
ամփոփ եւ միշտ միաբան հանգոյն կանոնաց դպրութեան :
Իսկ որ դիւանականն կոչի՝ այնչափ շլացուցիչ , պաճուճեալ
եւ փայլուն՝ այն օրինակ չմարթի լինել առ ի նմանել . ի
մատենասի որ զնոյն ոճ վարեն՝ գոն արդարեւ բազում անգին
մթերք և բիւրապատիկ տտաղծք ընտիր ընտիր բանից և
զարդարուն ձոխ ասացուածոց . սակայն շահս օգտի եւեթ
պարտ է մեզ քաղել յայնչանէ եւ ոչ նմանել նոցա :

Ս . Գ . — Մի՛ յաւելորդ բանս հատանիցիմք , բարեկամք .
այլ յառաջ մատուցուք զնիւթ ճառիս : Ասացի թէ հեռի
դտանիմք ի մերմէ նալատակէ . քանզի յառաջնում Ժողովի
անդ կամ էր մեզ խօսել զայժմու մատենագրաց : Արդ սկիզ-
բըն արասցուք :

Մատենադիրք մերոյ ժամանակի յերկուս գունդս բաժանին :

Առաջին գունդն է այնոցիկ որ գրեն ի ռամիկ բարբառ կամ ի նոր հայերէն լեզու :

Երկրորդ գունդն է որոց մատենադրենն ի հին հայ բարբառ :

Ի զնդէ անտի առաջնոյ արասցուք սկիզբն : Ոչ կամիմ բերել ի համար զայնոսիկ որ գրեն թուղթս ընտանիս առ բարեկամս իւրեանց եւ կամ դրոշմեն ինչ ինչ յիւրեանց ուրոյն տոմարս ի պէտս առտնին գործոց իւրեանց . սոքա զերծ են ի բանադատութենէ . քանզի տէր է իւրաքանչիւր ոք ի ներքս ի տան իւրում : Սակայն որոց գրենն ի լրագիրս , ի հանդէսս , ի մատենաս յիւրեանց անուն դրոշմեալս եւ կամ ի թարգմանութիւնս , չիք նոցա չափ եւ համար : Սկիզբն արարեալ յայնցանէ որ ընթեռնուլ միայն դիտեն եւ գրել զԱ եւ զԲ , մինչեւ ցայնոսիկ որ ընդեկացեալ են եւ ելեալ հասեալ ի քաղցր ծանօթութիւն նարեկացւոյ ուրուք կամ Լամբրոնացւոյ կամ Երզնկացւոյ եւ կամ այլոց խոտնախօս եւ բարբարիկ մատենադրաց յետին դարոց՝ գրեն անխիղճ , անխըտիր , ստեղծանեն բազում ինչ ըստ քմաց իւրեանց եւ ելանեն համարձակադէմ ի հրասարակ . յորմէ յայտ է թէ ո՞րչափ գանալից , չարագան խոցեալ իցէ Հայ լեզուն : Անուանին Ե. գրեալ է ուրեք յերկրագնդի . Չարբացահայ մոռց եւ Հայ լեզու : Ես ասեմ . եթէ չափել սլարտ իցէ զաստիճան իմացութեան ազգի միոյ ի բարրաւոյն զոր արկանէ նա ի կիր՝ ո՞րչափ լալ եւ հեծել սլարտ իցէ ի վերայ տկարութեան մտաց ազգին Հայոց : Սակայն մեք ոչ հաւատամք այդմ . այլ ազգ են իրքն : Չէ մարթ , չէ հնար յերկմիտս լինել՝ թէ իմացութիւն եւ հանճար ազգի մերոյ աճէ եւ զարգանայ , եւ ըստ յառաջագէմն ընթանալոյ գիտութեանց եւ արուեստից՝ զգենու որ ըստ օրէ զօրութիւն նոր . սակայն հոգին այն ապականիչ եւ ամբարտաւան , որ անհետ արարեալ զճաշակ դրական ճարտարութեան նորա՝ ջախջախեալ է զգործին որ ի ձեռին նորա , չգաղարէ ի գործելոյ զգեղակ ազգմունս իւր մինչեւ ցայսօր :

Արդ՝ հարցանեմ զձեզ : Որ տգէտքն իցեն ոգւոյ և ճաշակի և ամենեւին անտեղեակք կանոնաց և բազում այլ կարեւորագոյն հանգամանաց հին հայ բարբառոյն որոյ ծնունդ է ռամիկ լեզուն զոր արկանեն ի կիր՝ զ՞որ արդիւնս մարթիցեն ածել ի մէջ և կամ զր՞նչ ազգ պտղոյ հանել կարասցեն ի վաճառ :

Ս. Պ. — Կարի դառնահամ և կ'իջ պտուղք :

Յ. Շ. — Դու ասես , բարեկամ , թէ ըստ յառաջագէմն դիմելոյ արուեստից և դիտութեանց զարգանան և միտք մերոցն , բարւոք է . սակայն վասն այնչափ անթիւ գիւտից և նոր տեսեանց անուանք յայտարարք պիտոյ են . և յորժամ պակասեն անուանքդ այդոքիկ ի հին լեզուի անդ , զր՞նչ պարտ իցէ առնել . միթէ թողուլ լբանե՞լ զնոր լեզուն և կապել բեւեռել զանձ , ընդ հին բարբառն , որ թէպէտ զարմանալի , թէպէտ դեղեցիկ , սակայն հին է . չէ մարթ զհինն նոր գործել և զմոռացեալն ի բազում դարուց հետէ կրկին դարձուցանել և պնդել հաստատել ի մտի միոյ ողջոյն ազգի :

Յ. Գ. — Թոյլ տուք ինձ տալ պատասխանի . — Գիտեմ՝ զպայքարն քրե՛ւքեանց և աշխարհա՛քեանց ակնարկես դու : Արդ դիտասջիր . սկզբունք մեր և օրէնք այս են : Որ գրեւն կամին ի հին հայ բարբառ՝ պարտին գրել որպէս ինչ աւանդեալ են մեզ ընտիր և հռչակաւոր մատենագիրք Ոսկեղէն դարուն , և ոչ որպէս զմամնս ի նորոց որ ի մի խառնեալ զոսկի և ըզտիլմ , զվարդ և զտատասկ , զիւրեանց երկս մոռացն ցնորելոց իբրեւ օրինակ առաջի եղեալ մանկուոյն՝ ծնուցանեն ի մտի նոցա ճիւղալս անհնարինս , տեսիլս այլանդակս և կանոնս իմն ճամարտակ զրախօսութեանց : Արդ՝ այս չէ ասել թէ պարտ իցէ թողուլ կամ տարագիր տունել զնոր լեզուն . մեք զդորին հակառակն քորոզեցաք մինչեւ ցայժմ և բիւրապատիկս իսկ կրկնեալ եմք , որպէս է տեսանել ի ճաշակի (Ս. Տաթ , Եր. 2. Տալ 12. — Բ. Տաթ , Եր. 49. Տալ 26. — Եր. 155. Տալ 54) : Բայց հակառակորդքն մեր զր՞նչ առնեն . զամենայն հնարս հնարին դնել մեզ դաւս և ծուղակս արկանել ընդ ոտիւք : Ուր ուրեք և իցէ , յորժամ չիցէ ոք ի մէջ առաջակայ , նստին և անհնարին պատիր բանիւք հաւանեցու-

ցանկէն զտխմարս՝ թէ ջնջեւ է դիտաւորութիւն մեր զարդի հայերէն լեզու և փոխանակ նորա կանգնել հաստատել զհինն : Ասացից ձեզ ինչ մի որ յապուշ կրթելոց է զձեզ, և զոր ասեմս՝ ճշգիր հաստատելոց : Հոգակաւոր ուղեւորն ցնորական աշխարհի, Ե. որ ընդ օգոս յածի և հանապաղ ի մէջ միգի և մրրի թափառեալ շրջի, ասէ յերկրագործի. Մեծանան Մարտին Գարաջեանն է մայն որ Հայոց նն լեզուն յարմարեալ հասարակութեանն : Արդ՝ լուարուք զինչ ասէ բարեկամն մեր, Մ. Գարաջալեան : Սիրասարմէն մեր զէ արդարեւ միգի իմն և հարեւառ տնէս արեւել ի մարեւադարմէն զարդի հայերէն և լեզու զասարեւել հայն մայն . . . ասայս ոչ յեանհաս ինչ էմք և ոչ ցանկացող : Զինչ ասել պարտ իցէ կամ զինչ կարծիս կարծեւ ըզմարդոյ որ զայսչափ մեկնակ և զայտնի բանս ժողից կամա կորել, բայց թէ զրախօս և զրաբարտիչ համարել պարտ իցէ և կամ առ յիմարս մալեգինս ունել զայնպիսին : Այժմ զկարգ բանից դարձուցանեմ առ բարեկամն մեր, Ս. Գ. որ ունէր խօսել զմատենագրաց որ դրեն յարդի հայ բարբառ :

Ս. Գ. — Յորժամ հատին բարեկամք մեր զբանս իմ ընդ մէջ, ասի թէ չէ հնար բարւոք, ուղիւ և գեղեցիկս գրել ի նոր հայ լեզու՝ որոց քաջ տեղեակք ոչ իցեն հնոյն : Զայս ճշմարտութիւն ըստապատիկ օրինակօք յուցից ձեզ ի խոնարհագոյնս : Բայց չեւ մտեալ ի գինն ողորմ արգասեացն զոր տեսանեմք հանապաղօր յարդի մատենագրութեան՝ խօսել կամիմ զաստիճանէ գիտութեան նորոյ դրչաց, զգրական գտատիարակութենէ նոցա և զանապարծն կարծեաց զոր ունին զանձանց իւրեանց : Անդտօր ի մտնկութենէ, ուսեալ սկզբունս ինչ արդի հայերէն լեզուի և թիւրեւս ինչ ինչ և զհնոյն, և յետոյ ուրեմն առանձինն վարժեալ ի պէտպէս գրուածս իւրեանց սեպհական փորձոյ և հրահանգաց, սկսանին այնուհետեւ զանձինս առ հայրենագէտս ունել : Ոչ կամին ուսանել ինչ սերտիւ գտակաւ, ոչ յուզել շարժել զիտոս լեզուին կամ բրել պեղել զհիմունսն ուր նիւտ առեալ հաստատեալ կայ շինուած նորա. պաշարք են նոցա լոկ՝ հարեւանցի ինչ գիտութիւն կանոնաց դպրութեան և արձակերատանակ ազատութիւն ստեղծանելոյ ըստ քմաց, ստեղծանելոյ յուպէտ

յանդէպս , ստեղծանելոյ և միշտ ստեղծանելոյ : Զայս ապե-
րտաան և անտանձ ազատութիւն առեալ ի ձեռին կամին թե-
քել կորացուցանել զլեզուն տա ամենայն ստեղծուածս քը-
մածինս իւրեանց միմազգած , դողդոջուն և խախ մտաց . չիք
կանոն և ոչ օրէնք թէ մեծարեացին : Եւանէ՞ կնձիւն ինչ ա-
ռաջի նոցա կամ դարձուած ինչ բանից դժուարին ուր ճար-
տարութեան պէտք իցեն և մեծի հմտութեան , անդէն ա-
ռաթուր կոխեալ անարգին օրէնքն զպրութեան և խոյոյն
լոկով կամածին հրամանաւ , անուանք , բանք , վերաբիրք և
պէսպէս դարձուածք նոյն հետացն ստեղծանին ի վայրկեան
ժամանակի : Առ իմէ՞ տուայտել և ընդ քիրտն մտանել տա
ի քննել և խուզել զայս ինչ կամ զայն ինչ օրէնս և զսպամանս
լեզուին կամ կալ և ընտրել ընդ լաւն և ընդ յոռին , հուսկ
լինել գերի բարւոք ճաշակի և հարազատ յօրինուածութեան
լեզուն : Միթէ չիցէ՞ իւրաքանչիւր ուրուք իշխանութիւն
գրեւոյ որպէս ինչ կամքն քմածինք և ցնորք և միտք ազմը-
կեալք թեւադիր լինիցին նմա :

Գիտեմք զի ազատութիւն է ամենայն մատենադրի գրել
ըստ իւրում կարի եւ ըստ աստիճանի ծննդականութեան իւ-
րոց մտաց , եւ թէ չէ ոք ստիպեալ զնոյն արահետ կոխել միշտ
եւ գհետ երթալ ոճոյ որ նոյն եւ մի իցէ վասն ամենեցուն ,
անշարժ եւ անփոփոխ : Արդար իսկ է եւ օրինաւոր՝ զի որոց
յերկարացոյցն եւ քաջ քաջ որոճացեալ իցեն զօրէնս լեզուն
եւ ստացեալ զկատարեալ գիտութիւն նորին՝ համարձակ իցէ
նոցա արկանել զանբաւ զանձան նորա ի կիր՝ ի պէտս բազ-
մածնունդ . եւ եռանդուն հանճարոյ իւրեանց : Բայց այդ ա-
զատութիւն պարտի կալ ամբողջեալ փոխեալ ի չրջանի խիստ
եւ անաջառ պահպանութեան կանոնաց եւ ոգւոյ լեզուն .
եւ եթէ անցեալ ըստ այդ ոսհման արտաքս ոք ելանիցէ ,
չլինի այնուհետեւ ազատութիւն , այլ ապերստանութիւն :

Այս տալաժաման եւ յանգուզն արձակերստանալ ազա-
տութիւն արդի գրչաց , որ տայ մեզ այնչափ քստմնել , չթոռի
ինչ նոցա ծանր . կարի բնական , օրինաւոր , չահաւէտ նա՛ և
վայելուչ իսկ է յաջս նոցա . չիք ոք որ ստգտանիցէ զնոստ
վասն այդր , չիք որ պախարակէ , չիք որ խոչ ընդ ոտն ար-

կեալ դարձուցանիցէ ի կամակոր շաւղաց անտի եւ ածել մը-
տաբերիցէ յուղղութիւն : Զնորին հակառակն՝ բազմապատիկ
գովութեան արժանի գիրսն համարին . մեծարեն եւ դրուա-
տեն զմիմեանս , քաջալերս տայ այր ընկերին , ծափս հար-
կանէ եւ կայթէ . մին անհնարինս գովէ եւ բարձրացուցանէ
մինչեւ յամպս զընկեր իւր , զբարեկամ կամ զկուսակից հա-
մախորհ . քանզի եւ սա փոխարէն գովելոց է գնա , յորժամ
հանցէ եւ նա չնչին ինչ վաճառ ի հրապարակ : Ահա , այսպէս
վճարին իրք յարդի մատենագրութեան Հայոց : Զէ պարտ
խնդրել անդ զսկզբունս եւ զօրէնս արդար անաչառ եւ ճշգրիտ
բանադատութեան . ակնառութիւն եւ սուտակասպասն ողո-
քանք եւ մանաւանդ շահն կուսակցութեան որ օգուտ խոկ
իւրաքանչիւր է՝ զբանադատութեան օրէնս ընծայեցուցանեն
այժմ յազգի մերում , եւ չեն թափուր յարդեանց . քանզի
նախ զիմաստնոյ կերպարանս տան մեզ , զմեծի եւ զփառա-
ւորի , եւ երկրորդ անգամ՝ բաւական են ի պատրել զկէս ի
կէս ուսեալսն եւ մանաւանդ զանուսումն մարդիկ որ ընդ
այն սովոր են առաւել զարմանալ զոր ոչ կարեն առնուլ ի
միտ : Եւ այլ իմն զարմանալի այն է՝ զի որ զառաջինն ձեռ-
նամուխ լինալ էին յանարժան գործ աւերածոյ եւ խանգար-
ման լեզուին , կարի իմաստուն համարին յաչս բազմաց , խո-
րաքնինք եւ անհնարին հմուտք օրինաց լեզուին : Որոց ներկ
ինչ թեթեւ է եւ հոտ լոկ հայերենի՝ զանուն հայերենագիրտի
վայելեն : Ես ճանաչեմ զոմանս յայդպիսեաց որ ի վայրս բար-
ձունս ղեգերին : Այսչափ վասն մատենագրաց :

Մ. Մ. — Զկայ առ աստ սակաւիկ մի : Ունիմ յաւելուլ
ինչ ի բանս քո վասն անսանձն ազատութեան գրչաց ժամա-
նակիս : Ամօք բազմօք յառաջագոյն , ի մեր խոկ առուրս , բա-
նասէրք ոմանք , զորս չէր մարթ առ կարի թեթեւամիտս ու-
նել , ձեռն ի գործ արարին շրջել փոփոխել զուղղագրութիւն
արդի լեզուի մերոյ . ոչ այլ ինչ էր այս , բայց վեր ի վայր
տապալել զլեզուն : Սակայն ոչ յաջողեաց նոցա գործն , եւ ի
տարեգիրս լեզուին պահի գրողմեալ քանդակեալ իրբեւ նըշ-
մարանք ինչ անցից հովմոյ ընդ վայր եւ վայրապար չնչիւոյ :
— Զէ իմ արդ յուշի թէ քաւի¹⁰ ամք իցեն , ելին ի մէջ դար-

ձեալ ումանք որ մեծամեծ ինչ գործոյ հնարագիւտ լինել կարծէին , նա մատեանս իսկ ի գիր հանէին զգիւտոյն իւրեանց եւ զնորածեւն ձեւոյ՝ որում ուշ ունէին ընդեկացուցանել զգրական աշխարհ : Զպէս պէս հոլովմունս անուանց որ այնչափ թաղմագիմի են ի լեզուի մերում՝ ածել հանել կամէին ի մի միայնակ թիւ հոլովմանց . սակայն ծաղրն որ եկն ծածկեաց զվաճառս նոցա՝ կարճեալ կասեցոյց զնոսա յախուռն եւ յանհանձար գործոյ անտի նորութեան : Եթէ երբեք , վասն նիւթական ինչ գիւրութիւն մատուցանելոյ , հնար էր կամ պատշաճ քակտել ի հիմանց եւ բնաւին այլայլել զկերսլարանս լեզուի իրիք , նախ Յոյնք եւ մանաւանդ Գերմանք եւ Սլաւք փութալոյց էին կատարել զայդչափ զմեծ փոփոխումն ի բարբառն իւրեանց որ չունի , իբրեւ զմերն , միակ եւ միատարր հոլովմունս : Արդ՝ այդ ամենայն անպատեհութիւնք եւ անհանձար անհեղեղ նորութիւնք էր գիպէին . վասն զի զպատութիւնն խոտորնակս իմն եւ գլուխ ի վայր ըմբռնէին եւ , զեղծեալք չարաչար ի պահպանութեան կանոնաց եւ չափոյ եւ սանձի , իշխան եւ տէր համարէին զանձինս իւրեանց՝ լեզուին :

Ա. Գ. — Եկից ես այժմ առ անթիւ զեղծմունս զոր այժմու գրիչք այնչափ յորդագոյնս մուծին յարդի հայերէնն : Չեն զերծ ի կշտամբանաց աստի եւ որ գրեն ի հինն բարբառ : Արդ քանզի անհամար են արգասիք այդր դժնդակ ազդեցութեան՝ պարտ է ինձ խօսել մի առ մի զամենայն օրինակաց զեծմանց , ըստ կարդի կարեւորութեան իւրաքանչիւր բաժանմանցն , որպէս զի աստիճանեալ իմն կարգաւ եւ ծալս ծալս պարզեալ մերկացեալ առաջի ձեր եղից զնոսա եւ ի տես համօրէն գրագիտաց ուղղամտաց :

Արդ սոքա են զեղծմունքն :

Ա. — Վրիպածք ուղղագրութեան . Ա.Պ. (Ա.)* :

(*) Ա՝ զլրագիրն Սրբեկէք յայտ առնէ : Զայս ծանօթութիւն վասն աշխօրիկ յաւելեալ է մեր՝ զի յաճախադոյնս ի լրագրիդ յայդմիկ տեսանին զեղծմունքն զորոց ճառեմք : Թէպէտ եւ առաւել քան զայլս չարկանէ նա զայնոսիկ ի կիր , սակայն քանզի կարի ծանօթ լեալ է եւ ի ձեռս ամենեցուն յածի՝ չվրիպի յաչաց եւ ո՛չ մին ի նոցանէ . եւ դարձեալ , մի վրիպած

սորիկեստական ընծայութեամբք հաւանեցուցանել կամէին զգորագէտս թէ մէն ամենայն նշանակէ և մէն երրայեցերէն՝ եղից։ և այսու համարէին մեծամեծ ինչ գործ հայրենասիրութեան վճարել։ Եթէ ոք վասն մէնայն յայտ առնելոյ գրէր մէն, չէր նա հայրենասէր։ — Մեք ասեմք թէ մէն չէ հայերէն։ Ամենայն անուն կամ վերագիր որ յանգի նշանագրաւն ն որում յառաջ ընթանայ նշանագիր ձայնաւոր որ չիցէ ա, ւ, է, ո՛ւն գրի եւ ոչ էն։ Ի բազմաւորն երրորդ դիմաց ժամանակաց ինչ չորից լծորդութեանց միայն գտանի էն եւ ո՛չ այլուր։ Աւասիկ օրինակքն որ անթիւ են. Մէն, նկաբէն, հեալէն, ծախարէն, ուլեղէն, ասորոձեղէն, համբէն, անբէն, յանարէն, հայերէն — Զէն, ապաւէն, ժապաւէն, շէն, ծաւէն, հէն, իպէն, պաբէն, պաբէն, պարբէն, օբէն. — անուանք մարդկան և վայրաց — Աշէն, Աբէն, Արէն, Գարբէն, Զաւէն, Խարբէն, Սարբէն և Անբէն։ Ի դէպ է յաւելուլ աստ թէ նոյն բանք են և վասն անուանց որ յանգին շ, շ, ծ, « նշանակագրօք. որպէս Դեշ, երշ, Բրշ, հրիշ, զղիշ, հղիշ, ասպարիշ, միշ, Բեշ, Իբեբեշ, շշ, Բահաշ, Իեշ, լեշ, Բե, պե, մեծապե, այլովքն հանդերձ. — Աբե, Արարե, Արարալե, Ներե, Մոմե.

Ս . Պ . — Աշխատութիւն կարի ծանր անեալ ես յանձն , բայց ի զուր է եւ վայրապար վաստակն քո . քանզի յամառ է տգիտութիւն . յետ այսչափ մեկնակ եւ լուսաւոր ընծայութեանց , դարձեալ վաղիւ տեսանելոց եմք յԱրեւելք լրագրի եւ այլուր ամենայն ուրեք ոչ միայն «Զ» , այլ եւ զամենայն պատիժս պատուհասից զոր բախտն դժպէի ի չորեքտասան դարուց հետէ ամէ ժողովէ եւ հեղու ի վերայ հայ լեզուի :

Ս. Գ. — Յառաջ մատուցուք :

Բ. — Վերկապածք դպրութեան և բանականին լիզուի. —
Թերթն. Կնքնական. Բքնական. Ապրքնին :

Ի հայ լեզուի սահաւ են աւուաւը որ յանդին թարմա-
տար մասնկամար ծն. Աղծն, Գեղծն, Դուշն, Դորշն, Կորշն, Կը-
րմտ, Լաւմտ, Մոռաղծն: Յայս ամենայն անուանս է ինչ մի որ
վրիպեալ է յուշոյ յիշատակէ այնոցիկ որ ստեղծիչը Բեբեկ
եղեն: Յանուանս անդ զոր յիշեցաք այժմ՝ գործ ինչ կամ
ազդեցութիւն գործողի ուրուք նշմարի, այսինքն՝ արդա-

գաղերսոս անուանց ընդ միմեանս, որպէս ստացչի և ստացելոյ, բերեն զօգեն զերկուս անուանսն ի մի անուն, և այնպէս յօրէնս անդր օտարոտի իմն լեզուի փոխեն զընութիւն և զհարազատ պայմանս մերոյ չքեղ բարբառոյ: Գահաճառ որ մինչեւ ցամն 1887, գրեա թէ ամս երեսուն և աւելի, քահնէ ճառ, խափառական ճառ գրէր յամենայն լրագիրս (արդի հայերէն,) ահա այսօր քահնէ ճառ գրի, թէպէտ և չէ անունդ այնչափ սոսկալի իբրեւ զայլ բազում անուանս որ քստմնեցուցանեն զլսօլս. մեղմ է հնչումն սորա և կանոնաւոր կազմածն. բայց քանզի յայսպիսի դէպս չէ բնական ոգւոյ և կանոնաց լեզուի մերոյ զօգեւ միշտ զանուանս ընդ միմեանս, պարտ է մեզ խորշել ի զօգուածոց նմանեաց: Ի բարբառսն որ զայս ձեւ զօգուածոյ անուանց արկանեն ի կիր՝ չէ հնար ա՛յլ ազգ զործել. որպէս առ մեզ բնական է ասել ճառ քահնէ, ճառնէ քահնէ, նոյնպէս առ նոսա բնական է՝ մանաւանդ թէ բռնական եւս է ասել thron speech, անգլ. Thron Rede, քերտ. — Ամօք ինչ յառաջ ծաղր և ծանակ լինէին խումբ ինչ մատենադրաց զորս Գոթս, Գերմանս անուանէին և զգրուածս նոցա գոթերէնս: Արդ, որ յայնժամ Գոթս զնոսա կոչէին՝ զիա՛րդ այսօր ինքեանք ի գլխովին դարձան և եղեն Գոթք, մանաւանդ թէ ոչ միայն Գոթք, այլ և Ո՛ստրոգոթք: Յիշել ի դէպ է աստ և անուանս ինչ որ ափ ի բերան առնիցեն զնախնիս մեր, եթէ երբեք ելեալ ի զերեզմանաց իւրեանց ընթեռնուցուն Շոբէ՛հանճ. Մեղրալուսին. Մեղմերան (իրանասեղմ?) Նըստաշըան. Յոսցաթեղէ. Մաղկեմարո (ծաղկամարտ.) Կայխաթն. Շառսեղան. Ներշնարան: (*) Ո՛ ժամանակք, ո՛ ճաշակք: Թուի ինձ երբեմն երազել և ընդ ալօտ իմն իբրեւ ի տեսլեան ուրեք նըշ-

(*) Զէր ինչ մեզ դժուարին գտանել անուանս վայելուչս փոխանակ անուանցդ ո՛ր այնչափ խորթ և անհեթեթ են և թուի թէ առ ծաղու հանեալ իցեն ի հրապարակ առ ի փորձել զգրագէտս: Մեք ոչ կամեցաք առնել ինչ մեզէն և ոչ ստեղծանել ըստ կամի և ըստ քմաց, որպէս առնեն արդի խանդարիչք: Զպաշտօնդ զայդ ծանր թողումք առ ակումբ մի դիտնոց կամ ակադեմիա ինչ, որոյ հաստատութիւնն փափաքելի է յշտ վասն պիտոյից մերոյ ժամանակի: Սակայն անդամք այնր ժողովոյ պարտին լինել ոչ նոքա որ անուամբ լսկով են հայերենագէտք, և չգիտեն ինչ որ ա-

մարեւ զգեղեցիկ անուանան զոր տալոց էին իրացդ այդոցիկ Նախնիքն մեր, ստեղծիչք ա՛յնչափ մեծատուն և պատուական գոյից հայ լեզուին: Անուանքն զոր հնարեցոց էին նոքա վասն իրացդ այդոցիկ՝ ոչ երկիւղ ազդելոց էին ի մեզ և ոչ սարսուռ:

Վերադիրքն զոր ի վեր անդ տողեցաք՝ սակաւագոյնքն են ի բազմաց անտի: Անդուստ ի բնէ իւրմէ ընչաւէտ է հայ լեզուն, առատ եւ մեծատուն ի վերադիրս, որ իրրեւ ժառանգութիւն եկեալ հասեալ են առ մեզ ի նախնեաց. սակայն նորքն չչատացեալ ա՛յսչափ լիուլի ակաղձեալ մթերօք, յաւելին դէզս դէզս վերադրաց որ ոչ միայն անօգուտ են, այլ և աւելորդ, տգեղ և բնաւին իսկ ընկեցիկ: Յայնչափ թիւ համարոյ հասեալ են այժմ վերադիրք մեր, մինչեւ հնար լինել ասել թէ՛ զբարբառն իւրեանց՝ լեզու վերադրաց արարեալ են Հայք: Ունիմ իրաւունս ասելոյ և բազմապատիկ հաւանութիւնս ի ձեռին հաստատելոյ զայդ: Եթէ մտադիւրագոյնս ընթեռնուցու ոք եւ մանր միտ զնիցէ, բազում անգամ զիմաստ բանից՝ մանաւանդ ի բանաստեղծականս, վերադրովք եւեթ յարդարեալ և լրացեալ գտանիցէ ի գրուածս մերոյ ժամանակի: Ոչ սակաւ օրինակս տեսանելոց եմք յասլ կոյս ճառիցս:

Այժմ վասն մեկին եւ լուսաւորագոյնս յայտ ածելոյ ըզթերութիւնս միոյ միոյ ի վերադրաց յիշեցոց ի վեր անդ՝ Զան յանձին կալցուք պարզել զատանել զնոսս յուրոյն ուրոյն բաժինս, զի մի՛ խառն ի խուռն կնճռեալ պատատեալ եւ մի զմիով խռնեալ մեկնութիւնքն երեւեսցին:

առեւ Քան զմիոյ գանկի գին իցէ. այլ ընտիր ընտիրն միայն գրագիտաց մերոց որ քաջ հմուտք իցեն պատուական և անգին գանձուց ծածկելոց հնոյ հայ լեզուի, նորա շքեղութեանցն, և հնարագէտ, նուրբ և ճարտար արուեստին որ նշմարի յամենայն արգասիս և ի ստեղծուածս նորա. քանզի խորին և ճշգրիտ գիտութեան միայն հնար է զմեծատուն մթերս հնոյն պատշաճեցուցանել առ արդի բարբառն մեր և ցուցանել նրմա զուղղութիւն շաւղացն ընդ որս անցանել պարտ է նմա առ ի զարգանալ և բարդաւաճել:

1. — Ահաբարեւ. — Ձիւք վրիպած ինչ կազմուածոյ կամ
 զօդուածոյ , սակայն չէ քաղցր ի հնչել. Պարտ է խորշել,
 ըստ կարի , ի դուժ եւ ի խիստ հնչմանց . Լաւագոյն է սահել
 չլացուցիչ , թովիչ եւ կամ այլ ինչ :

2. — Աւեր-կելի. — Չէ հնար զամենայն ինչ օտարի ճշը-դէւ շրջել եւ յիւրն ածել միշտ : Յորժամ զժողապուծիւն ինչ ելանիցէ ընդ առաջ կամ կնճիւն առ ի թարգմանել բան առ բան՝ պարտ է տալ այլ իմն դարձուած բանիցն եւ չմուծանել խորթութիւն ինչ նոր ի լեզուս : Զայս առնեն ամենայն մատենագիրք որոց իմամբ են եւ հոգածութիւն բազում՝ անարատ եւ անլթար պահելոյ զօրէնս եւ զսայմանս իւրեանց բարրաւոյն : Մի՛թէ գաղղիացին կամ գերմանացին ժտիցի՞ երբեք թարգմանել բան առ բան զամենայն ինչ որ չգտանիցի յիւրում լեզուի. զի՞նչ առնիցեն յորժամ տեսանիցեն ի հայերէն մատենի իմիք քնայր ղեւ-քիւ կամ ալիւ պար, կամ ի թրքերէն գրուածի ուրեք՝ ելե՛մքն Կե-չե- Վերտի, կամ պէն Կոպոս Եփոսոս Ինի ուշաք ղեւ- կելի : Բան զոյս տուընջեան մեկնագոյն եւ յայտնի է՝ թէ չէ՛ մարթ, չէ՛ պատշաճ զառանձինն սայմանս եւ զամենայն սեպհականութիւնս միոյ լեզուի ճշգիւ եւ նմանեալ հանել յայլ լեզու, գաղղիացէնն որ կատարեալագոյն է ի մէջ լեզուաց Նւրոպայ՝ հանեալ բան առ բան ի հայ, խոտան լինի եւ բազում անգամ կարի իսկ ծաղրելի, զոր ոչ առնուն ի միտ գրիչք մեր որ հետամուտ են այժմ ստեղծանելոյ հայ-գաղղիական բարրաւ մի : Օտարութիւնն, ուստ ուստեք եւ գայցէ, ի գաղղիերենէ կամ ի թրքերենէ, ոչ կարէ ընդունելի լինել եւ զլրաւունս քաղաքացոյ փայելել :

3. — Գեղաշուքայ. Վերադիրդ ոչ կարէ ս'յլ ինչ յայտ առնել, բայց միայն որ ընդ գեղն իւր զմայլեալ է. արդ որ զընէն ինչ գեղաշուքայ՝ զի՞նչ կամի յայտ առնել, ինչ որ ընդ գեղն իւր զմայլեալ է թէ գեղաշուքայ զմայլեցոյցանէ : Եթէ դայդ երկրորդդ յայտ առնել կամի, յոյժ վրիպեալ զտանի ի նպատակէն իւրմէ : Այնպիսոյն ատեմք. բնորեկամ, առ սէր նորութեան կամ առ հայերենադէտ զանձն երեւեցուցանելոյ՝ մի՛ ի սնտոխս և ի խօլամտութիւնս անկանիր :

4. — Լիւարաւոր . Եթէ լի է՝ առատ է . եթէ առատ է՝ լի է : Լիւարաւոր շտապեցանք մի , սակաւ գրիչն . այս հայերէն է . իսկ արաբերէնը եւ շեքսպեարն մի գործերէն է :

5. — Լոստաթիթաղ . Լոստաթիթաղ ճորտար :

Մեք գլխաւոր թէ երեսը մարդոյ ծիծաղին , եւ նշանն այն զուարթութեան ի մասունս ինչ միայն դիմաց նշմարի լի . քանզի են մասունք որ ոչ են հաղորդ այդմ տօնի , եւ ճակատն մին ի մասանց անտի է : Գոն այլ մասունք որ յանկ են եւ սերտիւ հաղորդ ի գործ ծաղու . վասն այնորիկ մարթ է , այլաբոյս բանիւք , տակ եւ զաչաց եւ զբերանոյ թէ ծիծաղին . չարժմունքն զորս նկատեմք ի նոսա՝ յորժամ ծիծաղի ոք , արդարացուցանեն զձեզ զայդ հոգեւորական արուեստին : Թէպէտ եւ չէ առ մեզ սովորութիւն տալ ծիծաղելաչաց եւ բերանոյ , սակայն խմաստունքն Եւրոպացուց որ մանր քննեն եւ խուզեն զգաղտնիս եւ զամենայն դոյզն եւ թեթեւ իսկ երեւոյթս անաղիւսիս որ ի բնութեան՝ հաստատեն զայդ , եւ պայմանս այս խօսից ընտելական է առ նոսա : Արդարեւ աչք իւրեանց չուաւոր եւ թութունն երերմամբն զուարթութեան դիմացն բազում ինչ լինին ի նպատ . իսկ բերան՝ աղբեր իսկ է եւ առաջին կէտ չարժման որ ի ծայրից անտի չրթանց առնու սկիզբն գալոյ ի յայտ . սակայն ճակատու չիք չարժումն , ոչ խաղայ եւ ոչ խայտայ : Բայց դիցուք գրեացուք թէ եւ ճակատու իցէ ինչ յանկութիւն ի գործ անդ ծաղու . իսկ լուսոյ զի՞նչ աղբոս իցէ ընդ ծաղու զի զօդեալ զուգեսցի ընդ նմա . մի՞թէ պատճառ ծաղու լոյսն իցէ կամ ծաղրն զլոյս ծնանիցի : Բնական է , մանաւանդ թէ միայն բանական՝ ասել պայծառ ճակատ , ջինջ ճակատ , լուսաւոր ճակատ , այլովքն հանդերձ :

6. — Մաղկաճեմ . Մաղկաճեմ ափունք , այսինքն ափունք ընդ որս յորժամ ճեմիցի ոք , ծաղիկս րեւանեցե՞ , հոգեւորեցե՞ , խիւնեցե՞ , կամ ափունք ուր ծաղիկս ճեմեցին եւ կամ ափունք որ ի մի ծաղկաւց ճեմեցին . զորն ի սոցանէ պարտ իցէ իմանալ : Առեղծուած :

7. — Ծիֆնալար . Ծիֆնա՝ շարժան է տտունն , շարժ զի՞նչ է : Դաւակի խանգարելոյ ամենայն ինչ ներեալ է : Ի ռամիկ լեզու զիֆն անուանեն զայդ :

8. — Կապրաբեղ. Կապրաբեղ ալ :

Մի՞թէ չիցէ լաւագոյն ասել քեզեցիկ Կապրա ալ . այսու դարձուածով բանից իմանամք՝ թէ աչք ինքեանք յինքեանց գեղեցիկ են եւ ոչ վասն գունոյն իւրեանց որ կապոյտ է . քանզի մարթ է նոցա լինել թուխ եւ դարձեալ լինել գեղեցիկ : Իսկ ի Կապրաբեղ ալ՝ աչքն չեն ինչ , այլ գոյնն նոցա՝ կապոյտ , գեղեցիկ է :

9. — Հեղեւածե՛մ : Հեղեւածե՛մ . նկարագիրս նոյն որ ի 7 :

10. — Հեղեւաւորհո՛ր : Զարհուրեալ , զահի հարեալ մեկնիմ ի բայ :

11. — Հերթնապոյտ : Որ հերթն ալիս , զապոյտ . Պոռոպոռհերթ . նկարագիրս նոյն որ ի 7 :

12. — Հեաբեռն : Անգուտ նորութիւն , հնարեալ վասն զարդու պաճուճանաց՝ զոր ոչ ունի պէտս լեզուն արկանելոյ զանձամբ :

13. — Հոյակեր .
Հոյակն .
Հոյաբեռն .

} Ի նախնեաց մերոց ունիմք զվերահերդ . հոյակայ զոր անխիղճ , անխէթ . և կարի համարձակագոյնս արկանեմք ի կիր : Սակայն չեմք քաջ տեղեակք թէ զի՞նչ հոյն յայտ առնիցէ . վասն այնորիկ չգիտեմք եւս թէ հնա՞ր իցէ հոյիւ կերտել , շինել և տեսանել ինչ :

14. — Մահահաճոյր : Հ . Ո՞ կարէ զմահ համուրել . — Արձանագրութիւն , զի դրեալ է մահահամուրոյ արձանագրութիւն :

15. — Յարգութեալ : Յուրտ , անհամ եւ աւելորդ զօդուած : Զի՞նչ առաւել քան զմեծարոյ և քան զմեծարդի յայտ առնիցէ , ոչ գիտեմ :

16. — Յոգեւածե՛մ : Եզրօրորդի ծփինաշարժի , եւ առաւել զօգիկ քան զնա :

17. — Շողալէնի : Թուի թէ աղբ ինչ իցէ ծառոյ :

18. — Շփանշ : Աստ ամենայն ինչ կատարեալ է . աղգականութիւն ընդ ծփինաշարժի , մթութիւն , անհարազատութիւն եւ յանձափա տգեղութիւն : Բա՛րեկամ , յորժամ կափիս նոր , խորին , հմուտ և փայլուն երեւել , նոր լինել լինիս . բայց խորին , հմուտ և փայլուն չկարես լինել :

19. Ուկեմեհուր : Ուկեմեհուր գլուխ :

Կամք են ասել ինչի հերքն ասելու և Կան-
գուր Կանգուր : Որպիսի սքանչելի բայց եւ ո՞րչափ տարա-
կարգ լեզու՝ որ զայսչափ բազում և ազգի ազգի տեսիլս
միահաղոյն ի մի անձուկ վայր ամիտիեալ բերէ ի մէջ : Եթէ
սակաւիկ մի ճղուռնս ինչ առաւել յանձն առնուցուն գրիչք
մեր , աներկմիտ եմք թէ յաջողեսցին տողս բազումս բանից
ի մի միայն բան ամիտիել : Դիտեմք զի գրիչն կամի զգաղ-
ղիականն Chevelure d'or յայտ առնել , այսինքն ասէ հերք , ասէ
Կանգուր :

20. — Ուշգրաւ և անաշգրաւ : Ի բազումս յարդի մատե-
նից : Փոխ առեալ է վերադիրդ ի Հունդարերենէ :

21. — Պայտապատեմ : Շաչիւն ձայնից :

22. — Պերճապայտ : Շառաչիւն հնչմանց :

23. — Սէտիւր : Ընկեր անբաժին յարգամեծարի եւ
քաղցրազոյն քան զնա :

24. — Սերակաւ : Սերակաւ այցելութիւն :

Որպիսի՞ ինչ իցէ այցելութիւնդ , յորում սէր հեղեալ գե-
ղուցս : Մեք ոչ կարեմք իմանալ զայդ . քանզի այցելու-
թիւնք յաւուրս մեր չեն առատ ա՛յնչափ ի սէր զի գեղեալ
յորդեալ խաղայցէ ընդ գետին : Իմանամք այցելութիւնս սի-
րալիրս , այսինքն ուր սէր սերտ եւ անխառն մղէ զբարե-
կամս գալ առ միմեանս , եւ ոչ կեղծ եւ բռնական ինչ ձեւ
քաղաքականութեան կամ նկատութիւն ինչ շահուց : Բայց
գուցէ գրիչն գեւր եւ զկախիկ խառնեալ է ընդ միմեանս , և
յետ ի բաց հատանելոյ զգէն այսինքն զգէն , զմնացեալ կաթն
ամացեալ է ի սէր եւ այնպէս գոհար մի եւս յաւելեալ ի չը-
քեղութիւնս հայ լեզուի : Աւասիկ պտուղն զոր մոլեգնու-
թիւնն ստեղծանելոյ ածէ յարդիւնս :

25. — Սլապիւն : Զգիտեմ վասն է՞ր նախնիք մեր փո-
խանակ ասելոյ Գրաւ , Ընկաւ , Զարթաւ , ասէին միշտ
արթնիւն , արթննալ , արթաշարժ : Արդի գրիչք մեր խորա-
մանկ են և կարի զգաստք . չէ հնար խաբել զնոսա և տալ
գրել Փութասլաց (*) :

(*) Ըստ կանոնաց դպրութեան միայն մարթ է ասել այսպէս . սակայն
չէ բնաւ ընտիր . քանզի խիստ է ի հնչել և նման Սլաւերենի :

26. — Փառապանք . } Բարեկամք են բնակակիցք . ոչ կա-
 Փառափայլ . } րեն մոռանել ի տուն այլոց :

2. — Անսովոր յօրինուած . Շնորհակալէք . Անկալէք :
 Շնորհակալութիւն . Անկալութիւն :

3. — Դատապարտելի և ընկեցիկ զօգուած . Ներառնալիս .
 Ներքէ . և այլք բազումք :

Թէպէտ և դատապարտելի են և ընկեցիկ ամենայն ա-
 նունք և վերադիրք որ յերկրեալ զօգեալ են յառաջագնաց
 թարմաստար մասնկամբն .

Բազ (Բաղդասութիւն , Բաղազանութիւն , Բազկիւսեւ .)

Գեր (Գերապանծ , Գերահրաշ , Գերազօր , Գերաբլխեւ .)

Ենթ (Ենթադատութիւն , Ենթացոյց .)

Համ (Համամաքրենի , Համանոյնութիւն , Համապառեւ .)

Հոմ (Հոմազծագրեւ , Հոմանունակ , Հոմապարաւորիւ .)

Մակ (Մակերեւոյթ , Մակաստացականութիւն , Մակադար-
 ձութիւն .)

Յար (Յարակայանալ , Յարառոցեւ , Յարադրութիւն .)

Ներ (Ներամիտ , Ներհուն , Ներընդունակ , Ներմակագրեւ .)

Պար (Պարահոմեւ , Պարաւութիւն , Պարալնութիւն .)

Ստոր (Ստորասութիւն , Ստորութեւ , Ստորաբաժանում .)

Տրամ (Տրամատութիւն , Տրամատաւորութիւն , Տրամա-
 խոնութիւն .)

Փաղ (Փաղառութիւն , Փաղանուն .)

Յորոց կարի բազումք վտարեալ մերժեալ իսկ են յընտե-
 լական բարբառոյ ազգին . սակայն քանզի են բազումք որ ա-
 խորժեն տակաւին դալ զգայութիւնս պարտ համարիմք ջանալ
 դարձուցանել զնոսա յայդպիսեաց գարշութեանց : Զերկուց
 միայն ունիմք աստ խօսեւ . զայլն մնացեալս դատապար-
 տեալ է բնակաւորն ոգի որոշողութեան և ճաշակ ազգին որ
 չէ տակաւին անհետ լեալ բնաւին :

4. — Ներառնալիս . Անունդ որ իրրեւ թարգմանութիւն
 autopsye անուան առաջի մեր արկանի , տգեղ է եւ խորթ և
 ամենեւին այլակերպ յիմաստէն անտի յունական անուան աֆթո-
 օփա , որ առաջն աշխիւ քննել , դիտել յայտ առնէ . վասն այնորիկ
 ինքնադիտութեան , ինքնադիտութեան մօրթի միայն ասեւ , և ոչ
 ա՛յլ ազգ :

2. — Ներշնչ. Վերադիրս այս նորոգ ելեալ է ի հրապարակ, իրրեւ արշալոյս որ վարդապոյն բողաճաճանչ նշուլիւքն փարատեալ զմութն գիշերոյ՝ տարածեսցի ընդ երեսս լեռանց և դաշտաց։ Անդրահայերենախօսն Ն. հնարեաց զայդ. և քանզի յանգէտս արար զոր արարն, պարտ է ներել նմա և ուսուցանել թէ ո՛ւր իցեն վրիպանքն։ Լատինական վերագիրն *intensum*՝ է in և *tensum* կցեալք ընդ միմեանս ըստ օրինաց այնր լեզուի և յայտ առնէ զայս ինչ, է ներս էյս, է կերոն էյս յիմեալ, է մեջ էյս յիմեալ, ընթացեալ, որ է խիտ, հոծ, սեղմ, այսինքն է կարծր, խիտ, պինդ, սաստիկ։ Արդ գիտացէ բարեկամիկն մեր թէ *intesum* (դադ. *intense*) սաստիկ է, կամ բուռն, կամ ուժգին որպէս ինչ կամեսցի. սակայն ո՛չ երբեք ներշնչ, ո՛չ երբեք։

Ը. — Սրհաւիրք. Փայլահաճանչեցուցանել։

Ընդէ՛ր չասել փայլակնակայծակնաճանչեցուցանել, փայլակնակայծակնալանթաճաճանչեցուցանել. քանզի դոն օրինակք ոչ սակաւք եւ առ հնովք ոմամք որ ասացին հոմաբարեշնչեալաւ, հոմաբարադասել, որոմորդոտել և այլ դարչուլթիւնս նմանիս։ Յո՞ երթամք։ Է՛, բարեկամ, է՛ ինչ մի զոր պարտ է մեծարել, այն է օրէնք. Թուրքն և Յոյնն, Իտալացին, Գաղղիացին և Գերմանացին, յորժամ կամիցին ի գիր հանել ինչ, խոկան, տուայտին և ընդ րազում քիրտն մըտտանեն. գրեն և ջնջեն և կրկին գրեն և դարձեալ ջնջեն, մեւս եւս անգամ դառնան և գրեն և հուսկ ուրեմն յաջողին և հասանեն ի գրել ուղիղ, և է՞ր այդ ամենայն. որպէս զի վրիպանք ինչ հակառակ կանոնաց դպրութեան և օրինաց լեզուին մի՛ սարդեսցին ի գիրսն և մի՛, մանաւանդ ընդ դէմ բարեք ճաշակի։ Իսկ Հայն զի՞նչ առնէ. չիք նորա կանոն և օրէնք որ ի նեղ արկանիցեն զնա. չիք խոչ կամ արգել որ զլազան նորա խօլականս կասեցուցանիցէ. այլ իբրեւ երիվար արձակերասանակ սուրայ, վարդէ, սրանայ և ընդ ոտիւք կոխէ զօրէնս և զչափ և զկշիւ ամենայնի. զի՞ փոյթ է նմա զօրինաց ինչ զոր այլոց հաստատեալ է. են նորա օրէնք ի խելապատակի իւրում, եւ քանզի բազումք են որ գրեն անտանձ անկարգ և անխէթ, եւ իւրաքանչիւր ոք իբրեւ գըրագէտ իշխանութիւն ընծայեցուցանէ զանձն մատենագրական աշխարհի, ո՛չ եւս է հնար տեսանել լեզու կանոնեալ

յերիւրեալ և օրինօք հաստատնովք յարդարեալ, այլ խառնուրդ իմն լեզուաց բազմաց և ամենեւին թոհ և բոհ, Յուշ լինի ինձ աստ ինչ մի՝ զորմէ չկամիմ զանց առնել, ի հայ լեզուի ասեմք Վարդաբէլ, Կճնէլ, Կճոհճնէլ, Խննէլ և բազում անգամ ըստ պատշաճի տեղւոյն՝ յարդարել: Արդ հարցանեմք. այսչափ մեծատուն և ընչաւէտ ո՞ր լեզու իցէ որ զնոյն և զմի ինչ այսչափ պէս պէս օրինակօք յայտ ածել կարիցէ: Սակայն զի՞նչ առնեն գրիչք մեր. չշատանան առաւելութեամբք այդոքիւք, և վասն առաւել գեղեցիկ և չքեղ և հոյակապ և նորանշան և սքանչելի զիւրեանց խորհուրդան ընծայեցուցանելոյ՝ ասեն Գեղարդբէլ, Կրտաւարբէլ, Կայծառարդբէլ, Գառարդբէլ, Կճոհճարդբէլ (որ է՝ զարդազարդել). ո՛հ . . . չգիտեմ որչափ զի՞նչ ասել:

Զոր ինչ ասացաք մինչեւ ցայժմ զաւերածոյ լեզուին և զգեղծմանցն որ յորդեալ գեղուն օր ըստ օրէ, զկարի սակաւուց միայն մարթ եղեւ մեզ խօսել. զոր ինչ գտաք ի գիրս ինչ և ի լրագիրս կարի մօտագոյն ժամանակաց, զայն բերաք ի մէջ. եթէ քաղ հանել կամէաք յամենայն գրոց որ երեւեցան ի քառասուն և աւելի ամաց հետէ՝ պարտ էր մեզ տոմարս ստուարս և բազմաթիւս կարգեալ դրոշմել: Սակայն աստ անդ գտանին բազում անուանք, վերադիրք, ասացուածք և ոչ սակաւ եկամուտ պայմանք խօսից թարգմանեալք յօտար լեզուաց, որ ոչ մտանեն ընդ բաժանմամբն զոր վերագոյնն կարգեալ է մեր, և զորոց չկարեմք զանց առնել և թաղել ընդ լուսութեամբ:

1. — Անկողնոյ Ժառանգել. — Յորմէ՞ լեզուէ՞ թարգմանեալ է: Յուրտ է, անհամ և ծագրելի. թրքերէնն լաւագոյն է և իմաստնագոյն. Գեղի՞ անկողնոյ ասէ:

2. — Բաշխիլի. — Բանասէր ոմն, առ սէր նորութեան կամ առ կարի գիտուն և խորին երեւելոյ յաչս բազմութեան՝ ասացեալ է Բաշխիլի Ժողի: Գոն վերադիրք որ պատշաճին առ բազում իրս, որպէս Բժ կամ Գոհ, Բաշի կամ Գոհ, Գեղեցիկ կամ Դճեղ, բայց գոն և այլ վերադիրք զորս չէ մարթ պատշաճեցուցանել առ ամենայն ինչ, որպէս Կարճահասակ, Գեշեկ, Գառնիկ, այլովքն հանդերձ: Բախիլիկն ի սոցա համարի է: Նախնիքն մեր բացխիլի ասացին զմասնէ իմեքէ

նախորտի, այսինքն է զմասնէ ինչ թեթեւոյ կանացի զարդուց, կամ ժապաւէն կամ երէզ, որ այնպէս հանգրիճեալ ամիտփեալ իցէ ի միոջէ ի ծայրիցն առ միջովք կամ առ ուլամբ՝ զի ի ճեմեւ անդ կնոջն պճնեւոյ, հոգմոյ որ ի խաղաղոյն ծնանիցի՝ այսր անդր տարեալ բերեւ։ Մի՛ թէ հնա՛ր իցէ ասեւ կաթահասակ արքանիւն կամ քանքահեք լալեան, ամենեւին նման սոցա է և քոյրոյն ժպիտ։

3. — Դաւաւ. երկնից դաւաւ կապոյն այսերոն զբայ իւրաց, ասէ գրիչն որ մին յանուանի գրչաց մերոյ արդի մատենագրութեան համարեալ է։ Ողորմ մատենագրութիւն — Դաւաւն ախտ ինչ է որ գաղղիարէն ictère կամ jaunisse ասի, այսինքն ախտ դեղնութեան, թուրքերէն սարլաթ — Ա՛ռ, բարեկամ, զոր ասեւոցս եմ և տարեալ ցուցցես բարեկամի միւսմ գաղղիացոյ՝ եթէ իցէ՛ քո L'icière bleu du ciel se réfléchit sur ses joues — C'est chinois, գոչեւոց է բարեկամն քո. խմանս, կամի ասեւ հոթենթոթերէն է, զուլուերէն է։ Հ. Այսընեան ասէ (Քննակ. քերական.) Գրաբան ահաբեւոյ հարկաբէր է ոչ գրաբար համար միայն, այլ հանաւոր աշխարհաբար համար։ Եւ նորայր գրէ յամին 1884 թղթին իւրում առ Տ. Եմէ կ'աղես աշխարհաբար աղէի գրել, պէտք է գրաբար գիշնաւ. Եմէ կ'աղես աշխարհաբար Կալ և հիշմովն գրել, պէտք է գրաբար Կալ և հիշմովն գիշնաւ։ Եւ այլաբ ասէ. Եւ աշխարհաբար ոչ իւրեանեմ և ոչ կ'աղես. Եւ Բուրովն իւրեանեմ և իւրեանեմ։

4. — Հարբութիւն. Հարբութիւն կանայք և օրիորդք։ Յորժամ անուս մարդիկ անեսանիցեն զքո հասարակութիւն կանայք և օրիորդք՝ զարմացին ընդ միտս իւրեանց և ասացեն ո՛րչափ քաջ հայեր ենագէտ է այրդ. զիա՛րդ հնարի և դիւրագոյնս գտանէ ա՛յսչափ ընտիր ասացուածս. մի՛թէ միթեք ողջոյն հայ լեզուի յուզեղի անդ նորա ամիտփեալ փակեալ իցեն։ Բայց, բարեկամ, միթէ և զմեզ կարիցե՞ս խաբել, եթէ կամիս ուսանել, երթ խուզեալ քեզն եւ որոնեա՞ զվասն էրն։

5. — Սէրֆաշէ. Գոնեա ասացեալ էր Սէրֆաշէ. Գաղղիարէնն է faire de la galanterie. բանք փաղաքշանաց, բանք գգուանաց, քծինք, այլովքն հանդերձ։

6. — Սէրֆաշէ. Եթէ դու սիրես հաւատալ, ես

ատեմ զհաւատս քո : Ո՛ր այր դու , խօսեաց ի լեզու հարց
քոց , ի քոյդ սեպհական լեզու . ասա՛ մեր եմ ի հաւատաւ , կամ
հաւատաւ , հաւատամ այնպէս , հաւանութեան խոսի ինչ : Ի ռամիկ
լեզու . կ'ազէմ հաւատաւ , հաւանական կ'երեւի , այլովքն հանդերձ :

7. — Մթնոստութեան : Գաղղիականն է bons mots այսինքն
նորք և ընտիր բանք . հանճարեղ և նորք բանք . սուր և նորք բանք :
Ի ռամիկ լեզու նորք ու խելացի խօսքեր . զաւարճութի խմորաւից
խօսքեր և այլն :

Յետ այսչափ մտադիւրն ունկնդրութեան զոր մատուցէք
ինձ մինչեւ ցայժմ , ահն ունիմ ձերում ներելոյ ի տողել աստ
պատմութիւն որ չէ երկար , սակայն կարի քրքրիչ է և ար-
ժանի ծաղու : Գրիչ մի ի մերոց անուանի գրչաց յաւուր մի-
ում ասէր ուրեք . Նս զգաղղիարէն լեզու քան զմեր արդի
բարբառն առաւել յաջողակ և դիպող ոչ համարիմաւ յան-
դիման կացուցանել զմեծութիւն տեսլեանց և զքաղցրաձայն
դաշնակութիւն հնչմանց . (Մեր աշխարհաբարբն աւել մեծութեանց
(!) և դաշնակութեան ընդհանայ զէմ կարծեր զգաղղիերէնը :) Զիտ՞րդ
թուի ձեզ այս . ո՞չ ծիծաղիք , զքրքրիջ ո՞չ բառնայք , չթալա-
նայք ի ծաղուէ : Գիտէ՞ք զպատճառսն . յաւուր միում հարեալ
յանհնարին սէր իւրոյ միոյ փոքրիկ վաստակոյ զոր նորոգ
գրեալ էր՝ խանդաղատէր , փայտայէր և այնչափ ջերմա-
ջերմ արփեր ընդ այն՝ մինչեւ համարել նմա թէ հրեշտակաց
գրեալ իցէ զայն :

Զոր ինչ ասելոց էի զգեղծմանց այժմու գրչաց՝ աւար-
տեցաւ : Սակայն պարտ անձին համարիմ աստ ծանուցա-
նել ինչ որ կարեւոր և պիտանի է ի շինութիւն լսողաց .
կամիմ անկեղծ լինել և ճշմարտախօս : Յորժամ զայնչափ
անթիւ խորթութիւնս և զսխալանս ժողովի ի լրագրաց
և ի մատենից՝ կարծէի թէ զայն ամենայն նորոց գրչաց ,
գրչաց մերոյ ժամանակի , հնարեալ իցէ : Բայց յետոյ ի
խուզել իմում զՀայկազեան բառագիրս (*) տեղեակ

(*) Հայկազեան բառագիրք՝ խառն ընդ մարգարտա և ընդ հոյակապ
չեղութիւնս հին հոյ բարբառոյ՝ բարձեալ բնութի ծոցի իւրում զամենայն
գարշու թիւնս յետին դարուց :

եղէ՛ թէ ոչ սակաւք ի խորթութեանց անտի գտանին առ մատենագիրս յետին դարուց , զոր այժմու գրիչք մեծաւ երկիւղածութեամբ քաղ հանեալ իրեւ ծաղիկս անուշունս այսր անդր սփռեալ տարածանեն ի գիրս իւրեանց : Այսու կրկին հասեալ համարիմ զանձն ի կէտ նպատակի իմոյ , կամ , որպէս ասէ սուսին , միով քարիւ թռչունս երկուս որսացեալ : Նախ այն զի որ գրեանն ի նորն հայերէն՝ զգուշացին թերեւս այսուհետեւ ի կիր արկանելոյ զխորթութիւնսն զոր առ չարաշուք բախտ հայ լեզուի այնչափ յորդադոյնս մուծին մատենագիրքն յետինք ի բարբառն մեր , որպէս եւ ի ստեղծանելոյ սյլ եւս անճահ , տգեղ եւ խորթ յաւելուածս : Երկրորդն՝ զի խոստովանութիւն իմն լռեւեայն կորզեալ առնումք ի հակառակորդաց մերոց : Քանզի որ զգայւ եւ զգարչանս մատենագրացն այնոցիկ տակաւին կան եւ ի կիր արկանեն ի միովէ կողմանէ , եւ դատապարտեն եւ նդովիւք նըզովեն ի միւսմէ թերէ , յորժամ տազնապեալք ի մերոցն ի նեղ անկանիցին , ո՛չ ապաքէն յայտ առնեն թէ զոր նդովենն բերանով՝ յայն սրտիւ իւրեանց յարեալ են :

Պ. Թ.

(Մատենացի յայտման)

ԳՐԲՏԳ ՈՐ ԽՆԳՐԵՆ ԹԱԳԱՒԱՐ

Գորտք տաղտկացեալ

Յընկերնաշտուածնէ ,

Արարի՛ն աղաղակաւն իւրեանց այնպէս ,

Մինչեւ Որմիղդ արկ ըգնոսա ՚Նդ միահեծան իշխանութեամբ :

Ընկեցաւ նոցա յերկնից Թագաւոր ոմն խաղաղասէր :

Այլ Թագաւորս այս յանկանեղն արար դղրդիւն իմն այնպիսի ,

Մինչեւ սերունդն այն մօրական ,

Սերունդ վատ յոյժ , եւ յոյժ երկչոտ ,

Դընաց դողել զանձն ընդ ջըրով ,

Եւ ի կընիւնս եւ յեղեգունս

Լեալ ծակախիւթ ի գախնախուտն :
Դէմ յանդիման հայել չիշխէր ոք ընդ երկար
Յայն որ թուեցաւ նոր իմն հրսկայ :
Էր այն սակայն հեծան մի մեծ ,
Ուր ծանրութիւնն արկ զառաջինն ան ի նոսա :
Յետուստ ուրեմն հայել ի նա համարձակեալ
Մին ի նոցունց եմող զիւր որջ .
Գնաց ի հուպն ըզդողանի .
Մեւն ըզկրնի չոքաւ նորա , մեւս եւս նոյնպէս .
Եկին ապա այլք բազմախուռն .
Եւ հուսկ ապա ողջոյն երամն ընդելացաւ ,
Մինչեւ ոստնուլ յուս արքային :
Բարին իշխան տայ նոցա թոյլ , կայ միշտ հանդարտ :
Յետ սակաւուց փոքրը մեւս եւս ցնորէր Որմիղդ .
« Տուր մեզ , » գոչէր այն խառնաղանձն , « ա՛յլ Թագաւոր
գնայուն շարժուն : »
Եւ Թագաւորն դից առաքէ նոցա ըզկուռնկ :
Սա ջախջախէր զնոսա , եւ մերթ ըսպանանէր .
Է զի կլանէր ողջ , թէ կամէր :
Յայնժամ բառնան գորտք ըզբողոք ,
Եւ Որմիղդ ասէ ցնոսա : « Բա՛քէ , ձեր կամք
Բըռնադատե՞լ ինչ իցէ զիս :
Ո՛չ լաւ այն էր ձեզ ի սկըզբան
Զազատութիւն ձեր ունել պինդ .
Զի չարարէք դուք զայն , արժան էր ձեզ հաճել
Ընդ Թագաւորն ձեր որ էր խեղ ոմն եւ լուռ :
Ապա զայժմու տեառնէդ ձերմէ եղերուք գոհ ,
Գուցէ քան զայն հանդիպեսցիք յուրեգունին : »

ԼԱՅՈՆԹԷՆ

Ա. Մ. Գ.

ԱՌԱՆՁԻՆՆ ԲԱՆՔ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՁՈՒԻ

Զ

ԶԱՅԳՈՅ. առաջօրը. հեղեղալ առաջուն: *Զայգոյ Զատիկին
եկին որդիքն իսրայելի: — *Արարին զԶատիկին յերեկորեայ,
և հերան ի ցորենոյ երկրին զայգոյ՝ բաղարջ և նորի:

ԶԱՆՅ ԱՌՆԵԼ. ըստ-լ անցնել. շայն. հոգ Լուսնի: *Մի՛ զանց
առնե՛ր ի ծառայէ քումմէ: — *Կամէր զանց առնել առ նո-
քօք: — *Տեսեալ զնա՝ զանց արար: — *Մի՛ զանց առնիցես
զնովաւ: — *Աստուած իմ՝ մեծ է, և ոչ արասցէ զանց զի-
նեւ:

Կամ՝ Բերաշնոցել. յաղիւղ ըլլալ: *Բառնայ զանօրէնութիւ-
նըս, և զանց առնէ զանիրաւութեամբք: — *Ժողովուրդ. ըզ-
ժողովրդեամբ զանց արասցէ:

ԶԱՆՅ ԼԻՆԵԼ. զանց առնալ. փոքոտի: *Զի ոչ զանց եղեւ
ի նոցանէ բան մի:

ԶԱՆՅԱՆԵԼ ԶԱՐԱՄԲ, ԶԱՄՈՒՄՆՈՒԹԵԱՄԲ. ահաանցեալ էր-
նով շնորհիւն Բորթնի: *Ամենայն կին որ զանցանիցէ զարամբ
իւրով: — *Զանց զամուսնութեամբն:

ԶԱՌ Ի ԹԱՓ՝ Ի ԿՈՂ. Բէկ կողմ Զառ. Բիւ զլ առաւել. Զառ.
Դարաւոր: *Ի վերոյ և ի ներքոյ առիւծուցն և եղանց՝ տեղիք,
գործ զառ ի Թափի: — *Եթէ) գիպեսցի զառ ի Թափ տեղի,
ոչ գաղարէ (գուհի) ի գնացից: — *Որ ընդ զառ ի կող
ճանապարհ գնայ, եթէ ոչ զգուշանայ, ի հարկէ գայթակղի:

ԶԱՌ Ի ՎԱՅՐ. Դարաւոր Բեղ: *Իրեւ զջուր հոսեալ ընդ
զառ ի վայր: — *Մերձ եղեւ ի զառ ի վայր լերինն Զիթե-
նեաց:

ԱՍՌԻ Ի ՎԵՐ. ԴԻՄԻՏՐԻ ԿԵՆԻ: *ՈՐ Է Հանդէպ զառ ի վե-
րին: — *Ելանէին ընդ զառ ի վեր քաղաքին: — *Ելանէր ընդ
զառ ի վերն Ձիթենեայ:

ԱՍՌԻ Ի ՎԵՐԱԿ. ԿԵՆԻ ԴԻՄԻՏՐԻ: *Ելանէր նա ընդ զառ ի
վերահն ի Բեթէլ:

Ի ԱՍՐԹՄԱՆ. ՀԱՐԱՆԻՄ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Եւ ես
դեռ ի զարթման էի հարեալ:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

Ի ԱՍՐԹՄԱՆ. ՀԱՐԱՆԻՄ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Եւ ես
դեռ ի զարթման էի հարեալ:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

ԱՍՐԱՆԻՄ ԶԳԵՏՆԻ, ԶԵՐԿՐԻ. ԿԵՆԻ ԿԵՆԻ: *Յետոյ յե-
տոյ չորեան, և զարկան զգետնի: — *Յետոյ յետոյ չորեան և
զարկան զերկրի:

նաւ. հաւաքել. Կէլ: *Պնդեցաւ զկնի նորա գիշերի՝ ինքն և ծառայք իւր: — *Պնդեցան արքն զկնի նոցա զճանապարհն Յորդանանու: — *Ընդէ՞ր է այդ, տէր իմ, զի մտեալ ես զկնի ծառայի քոյ: — *Զկնի լինէր նորա Յովնաթան տալ մարտ սլատերազմի:

Ի ԶՆԻՆ. ԴԵԿԵԼ. ԵՅԵԼ. ԴԵԿԵԼ. ԴԵԿԵԼ: *Որք միանգամ ի զնին տեսլեանն եկին, սուր ի վերայ եղեալ կոտորեաց: — *Եւ Դինա. . . ի զնին դատերաց աշխարհին:

Ի ԶՆԻՆ ԳԱԼ. ԶԵԿԵԼ. ԿԵԼ ԴԵԿԵԼ: *Ասեն և զընութենէ երկնից իմաստունքն Յունաց՝ (Թէ) ի զնին գան:

ԶՈՐ ՕՐԻՆԱԿ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Այնպէս եկեացէ, զոր օրինակ տեսէք զնա երթեալ յերկինս: — *Զոր օրինակ զՍուր Ընդ գինի ոք խառնէ: — *Զոր օրինակ մարմնոյ ի սուրբ ոգ վայելեալ՝ առողջագոյն լինի:

ԶՐԱՀԵՏ ՎԱՐԻՄ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Կրօնիւք հրեշտակաց զոր չիցէ տեսեալ՝ զրահեալ վարեւ (կամիցի):

ԶՐԱԻ ԱՌՆԵԼ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Զրաւ արարէք պատերազմաց:

ԶՐԱԻ ԼԻՆԵԼ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Յորժամ տեսողացն զրաւ լինիցի: — *Զրաւ հարսանեացն լինիցի:

ԶՐՈՅՏ ՏԱԼ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Զրոյց ետ և զգերեւ տապանակին: — *Այնպէս իցէ, որպէս դու զրոյց տաս:

ԶՈՐ ՀԱՏԱՆԵԼ, ԱՌՆԵԼ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Ի գալուստ ամին միւսոյ՝ զոր հատանէր: — *Զոր արարեալ զօրավարն սպարապետն Մանուէլ. . . (խաղայր):

ԶՐԱԹՈՂՈՎ ԼԻՆԵԼ, ԱՌՆԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Իեմետր արքայ զօրաժողով լինէր: — *Զօրաժողով եղև Յէսու ի վերայ Յովրամայ: — *Մարախ զօրաժողով լինի (կը խոսէր). . . օրինօք: — *Տէրն մեր ի զօրաժողովն առնել հոգւոյ՝ քննէ զքարս և զկամս մարդկան:

ԶՐԱՀԱՏՈՅՏ ԱՌՆԵԼ, ԼԻՆԵԼ. ԴԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ: *Հրաման տայր Յուդա, զօրահատոյց առնէր ի վերայ բերդին: — *Իրեւ զօրահատոյցն առնէր Շապուհ զգօրս իւր ի վերայ աշխարհին Հայոց: — *Զօրահատոյց լինէր, և գայր պաշարէր (զինթրէս):

ԶՐԱԸՆՏԻՐ ԼԻՆԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ. ԵԼԵԿԵԼ:

էլ : *Դարձաւ Յովնաթան , զօրընտիր լինէր , զծերակոյտն
ի խորհուրդ կոչէր :

Է

Է՛ր ԶԻ . Էրբե՞ն . Դըն : *Է՛ր զի նշանօք ցնորիցն պակչէ-
ին , և Է՛ր զի մատնութեամբք լքանէին :

Է՛ր , Է՞ր ՎԱՍՆ , ՎԱՍՆ Է՛ր , ԷՐՈՒՄ . Էնչ՞ . Էնչ . Էնչ
քանի հաճար . Էնչէ՞ն : *Եթէ նա գրգռեաց , իսկ Է՞ր , ընդէ՞ր
դատի : — *Է՞ր վասն ոչ ասաց զայդ : — *Վասն է՞ր եղեւ
ընդ քեզ այդ անցք : — *Էրո՞ւմ ոչ ասաց՝ թէ զգոյշ լինի-
ցիք ի վարդապետութենէն :

Ը

ԸՄԲՈՆ Է . Էլ լայլէ . Երբոր է : *Ըմբոն և ի դէպ է ասել :
ԸՆԴ ՇԱՏ ԵՒ ԸՆԴ ՓՈՔՐ . աւելի կամ պակաս . Էլոր հաշաւէ :
*Հազար չորեքհարիւր և երեսուն ամ . . . ընդ շատ և ընդ
փոքր :

ԸՆԴԱԹՈՒՐ ՀԱՐԿԱՆԵԼ . տես զԱՌԱԹՈՒՐ ԱՌՆԵԼ : *Ասաց
. . . զերիտասարդս իմ ընդաթուր հարկանել :

ԸՆԴ ԱՌԱՋ ԵԼԱՆԵԼ , ԼԻՆԵԼ . աւելի ելլել . Դիմաւորել : *Ել
Յայէլ ընդ առաջ նորա : — *Ել Պտղոմէոս ընդ առաջ նորա
զօրօք լազմօք : — *Ելին նմա քաղաքացիքն ընդ առաջ : —
*Ընդ առաջ եղեն նմա հրեշտակք Աստուծոյ :

ԸՆԴԳՐԿԵԼ ԶՁԵՌՆ . յետք յետին զբայ քերել կենալ (ծաւա-
րենէն) : *Սակաւիկ մի ընդգրկիցե՞ս զձեռն քո ի վերայ լան-
ջաց քոց :

ԸՆԴԴԻՄ ԿԱԼ . Դիմ կենալ . հաւասարել : *Ոչ ոք կացցէ ընդ-
դէմ ձեր : — *Եթէ բռնասցի մին , երկուքն կայցեն ընդդէմ
նորա :

Յ . Գ .

ԽՆԱՄԱԿԱԼՔ ՀԱՆԴԻՍՒՄ

Յ . ԳՈՒՐԴԵՆ Ա . Մ . ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ք

Ա. Գին միամեայ բաժանորդութեան Հանդիսին՝ 25 դահեկան ոսկւոյ , հատուցանելի կանխաւ .

Բ. Մախք թղթատարի ի գաւառս և յերկիր օտար՝ դահեկան արծաթոյ 6 ի տարւոյն .

Գ. Զգին բաժանորդութեան , ղթուղթ և զամենայն գիր առաքել պարտ է , յոնուն խնամակալաց Հանդիսին , առ Տ. Նշան Կ. Պէրսէրեան , տպագրիչ ի Կ. Պոլիս , յէսկի Զապթիէ ճատտէսի , թիւ 63 .

Դ. Զմէն մի օրինակ Հանդիսին մարթ է ստանալ 9 դահեկանայ առ ամենայն գրավաճառս Կ. Պոլսոյ :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Էջ Տող

28 30

Վերնալակ

Հայրենագէտս

Ուղիղ

Հայրենագէտ :

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

ԳԵՂԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳԵՂԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ՏԵՂԵԳՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՐԿԱՆԻ ՄԱՍԻՆ